

VOORAF

Struinen

Hein Steneker (eindredacteur ad hoc)

Wanneer een gewaardeerd voorzitter van het WKO aan het einde van haar termijn in haar slotbeschouwing een inhoudelijke erfenis achterlaat dan kun je dat niet negeren. Daar moet je wat mee. Daarom heeft de redactie besloten om van de slotbeschouwing van Jodien van Ark een themanummer te maken.

Onder de titel 'De kunst van het struinen' hebben we aan verschillende auteurs gevraagd om op onderdelen van deze beschouwing in te gaan. Het leverde een rijke oogst op.

Om het geheugen op te frissen of de enkeling te informeren die niet aanwezig was op de ledenvergadering van 30 september, wordt de uitgesproken slotbeschouwing hier gepubliceerd. Vervolgens zijn we naar Jodien gegaan voor een interview, om die kunst van het struinen nog eens nader toe te lichten. Haar eigen ervaring om al wandelend door Europa gebaande wegen los te (moeten) laten, is voor haar ook de kunst van het hedendaagse opbouwwerk.

Hierop wordt naadloos aangesloten met een artikel van Gideon van Dam die ingaat op de zorg voor de ziel van de opbouwwerker. Hij wijst ons erop dat het niet de opbouwwerker met al zijn kennis en methodiek, maar het vooral de Geest is, die de werkelijke begeleider van de kerk is. Die band met de Geest moet onderhouden worden. De Geest staat ook centraal in de bijdrage van Nynke Dijkstra. Neem als opbouwwerker de tijd om bij jezelf te komen, om op adem te komen, dat is haar boodschap.

Kees de Groot en Henk de Roest gaan in op de huidige stand van zaken van kerkopbouw. Henk gaat in op verhouding tussen afbraak- en opbouwprocessen en Kees laat ons zien waar we fluïde vormen van kerk-zijn kunnen aantreffen.

Ton Snepvangers, medewerker missionering van het bisdom Rotterdam, laat zien waar kansen liggen wanneer je als kerk missionair wilt zijn, het Evangelie naar buiten wilt brengen. Hij geeft ons vier werkwoorden mee: manifesteren, inleven, bezinnen en verdiepen. Otto Sondorp struinde drie dagen rond met Robert Warren en zag waar deze Britse

kerkelijk opbouwwerker in Nederland zijn engelen achterliet.

Bij dat alles is ook de taak en functie van het WKO in het geding. De nieuwe voorzitter Jan van Diepen doet een poging om die taak te omschrijven en denkt na hoe je als WKO meer kunt convergeren in plaats van divergeren.

Naast de bovenstaande bijdragen aan het thema worden er nog een aantal interessante nieuwe publicaties gerecenseerd. Als katholiek theoloog bespreekt Piet van Hooijdonk het boek van Gerrit Noort, Stefan Paas, Henk de Roest en Sake Stoppels 'Als een kerk opnieuw begint'. Dit handboek voor missionaire gemeenschapsvorming bespreekt tien casussen uit de hoek van evangelicale en orthodox christelijke kerken, maar heeft een grote openheid naar en relevantie voor andere kerkelijke groeperingen en stromingen. Het nieuwe boek van Leo Feijen, Het wonder van Maartensdijk leeft verder, wordt nader beschouwd door Roger Weverberg. Veerle Rooze bespreekt uitvoerig en kritisch de dissertatie van Gert de Jong, Doen alsof er niets is. Hij deed onderzoek naar grote nieuwbouwprojecten in Amersfoort en de wijze waarop kerkgenootschappen de mogelijkheid aangrijpen om nieuwe vormen van kerk-zijn te ontwikkelen.

Tot slot vindt u achterin de ledenlijst 2009 van het WKO.

Kortom, dit nummer geeft dus weer veel nieuwe ideeën en inspiratie om uw werk te doordenken en te ondersteunen. Veel leesplezier toegewenst.

N.B. Bij dit nummer treft u de factuur aan voor uw lidmaatschap, dan wel het abonnementsgeld voor de Nieuwsbrief. Wij vertrouwen erop dat deze binnen de gestelde termijn betaald wordt.

Van de vertrekkende voorzitter

Jodien van Ark

Uit de veelheid van de afgelopen 6 jaar heb ik 6 thema's gedestilleerd waar ik op wil terugkijken en die gelijk een stukje erfenis achterlaten, hoop ik.

1. De ziel van het opbouwwerk

De eerste studiedag die ik als voorzitter meemaakte, ging over *de ziel van het opbouwwerk*: aandacht voor de spirituele kant van onszelf als opbouwwerkers en aandacht voor de processen in de gemeente die de kern raken, die niet bij 'overleven' blijven steken. Lia van Laar, werkzaam bij Zin in Werk uit Vught begeleidde die dag.

Als ik nu terugkijk zijn we de afgelopen 6 jaar steeds, op verschillende manieren, op zoek geweest naar die ziel: studiedagen over 'verhalen als start', bricolage (hoe geloven mensen nu: in stukjes), de eigenheid van de opbouwwerker tegenover beleidsmakers, over het onaffe in opbouwwerk (met Veerle Rooze) en het leiderschap van de opbouwwerkers. We cirkelden om het centrum van: wie zijn wij en wat is onze opdracht (met de woorden van Jan Hendriks). Er is veel geanalyseerd (het bestuur en de jaarvergadering als het hoofd van het WKO) en gepubliceerd (de Nieuwsbrief is nog het meest het hart van het WKO!)

En de ziel?

De ziel ben ik het meest op het spoor gekomen op de momenten van overleg in bestuur, in werkgroepen, wanneer er, vanuit de verhalen die ieder uit eigen werk meebracht, een thema op kwam duiken waar we energie van kregen, of wanneer we op studiedagen zagen dat opbouwwerkers met heel verschillende praktijken elkaar iets aan te bieden hadden. Het waren niet eens de momenten dat spiritualiteit het thema was, maar het gebeurde in de ontmoeting.

mooie inkijkjes in verschillende opbouwpraktijken

De ziel zien, soms even.

Eigenlijk was dit ook waarmee Hans Pasveer mij overhaalde om voorzitter te worden: je krijgt zulke mooi inkijkjes in zulke verschillende opbouwwerkpraktijken, je komt echt collega's tegen. En dat kan ik voluit beamen na zes jaar.

De ziel van het WKO zit dus wat mij betreft in het kerk-overstijgende (dat is een reëlere aanduiding dan zoals we onszelf noemen: oecumenisch) en in de ontmoetingen.

De volgende drie punten zijn een terugblik op mijn inzet van 6 jaar geleden:

Ik gaf bij mijn aantreden aan dat mijn eigen bezieling meer ligt

- * in de processen dan in de structuren,
- * meer in het stilstaan bij de afbraakprocessen dan het forceren van opbouwstrategieën,
- * en dat ik de rol van het bestuur meer zie als faciliteerder dan als trekker.

2. Het bestuur is opgeschoven van faciliteerder naar spil

Om bij het laatste te beginnen: dat is niet uitgekomen. We zijn als bestuur steeds meer de spil van het WKO geworden: de werkgroepen die er waren en die studiedagen voorbereidden (methodisch handelen; praktijk theorie; kleine kerken; Vinex ook ooit) zijn verdwenen en de belangrijkste werkgroep - communicatie - is gemillimeterd en wordt met behulp van wisselende bestuursleden (en 2 zeer actieve leden!) overeind gehouden.

We hebben er steeds meer voor gekozen, zoals overal in vrijwilligersorganisaties, om in plaats van vaste werkgroepen losse beraden (consultatiedag en kernberaad) en studiedagvoorbereiders bij elkaar te halen voor tijdelijke klussen.

Dat vergroot de centrale positie van het bestuur, daar is de continuïteit van de hele club van afhankelijk.

De activiteiten zijn niet minder geworden (steeds 2 of 3 studiedagen, de nieuwsbrief en nu nieuw de toolkitdagen), we vergaderen ook niet meer, maar kennelijk werken we effectief en zijn we goed op elkaar ingespeeld.

Voor de toekomst betekent het wel dat het zoeken naar een breed bestuur aandacht nodig heeft. Ik bedoel daarmee, dat het bestuur een goede afspiegeling moet zijn van de hele club en er dus 1^e lijns, 2^e lijns en opleiders (liefst

HBO en WO) in vertegenwoordigd moeten worden/blijven.

Ook wij zijn onderdeel van het kerkelijke erf waarin steeds meer fluide vormen verschijnen. Dat brengt me op het volgende punt:

3. Afbraak versus opbouw

Dit was de afgelopen jaren voortdurend een thema. Nico Derksen zei ooit: *opbouwwerkers zijn steeds meer rouwverwerker*”, terwijl Jan Hendriks daartegenover stelt dat we juist nu opbouwwerk doen en niet bij de pakken van de afbraak neer moeten zitten. Joke Ploeger bracht de term *gemeenteontwikkeling* in, om van dat triomfalistische en mouwen-opstropende activisme af te zijn. Ondertussen zet de kerkverlating door, (waarbij Heitink de meesterlijke vraag stelde die ik in elke kerkelijke gemeenschap in het midden zou willen leggen: *wie verlaat nu eigenlijk wie???*), worden de opbouwwerkers weggesaneerd, verdwijnt de hele tweedelijnslaag, is het vak op de universiteiten verbreed tot praktische ecclesiologie en dreigt het WKO haar kader te verliezen nu mensen niet meer in werktijd bestuursfuncties mogen bekleden (vroeger werd het nog weggeschreven onder tijd om naar toilet te gaan, maar nu iedereen van huis uit werkt doe je dat ook in je eigen tijd!). Zo voelen wij aan den lijve de ingrijpende veranderingen op het kerkelijk erf.

Mij lijkt het belangrijk de paradox van afbraak en opbouw dicht bij elkaar te houden, zodat noch het rouwwerk wordt overgeslagen noch het verlangen en vertrouwen uit de aandacht verdwijnt. En met Jan Hendriks pleit ik voor het handhaven van onze naam: kerkelijk opbouwwerk, juist nu de concrete vaardigheden van de opbouwwerker steeds meer uit beeld verdwijnen. Wat zijn die vaardigheden?

4. Processen versus structuren

Er zit in het opbouwwerk een zeer planmatige kant. *Systematisch werken aan opbouwprocessen*, zo is de centrale omschrijving in het laatst gemaakte profiel (2005) en de aanleiding tot de oprichting van het WKO in 1984 (volgend jaar 25 jaar geleden!) was een methode van Paul Dietterich die zeer planmatig te werk ging. Jan Hendriks schetst in zijn laatste boek (hoofdstuk 28) mooi de slingerbeweging die er door de jaren heen was tussen planmatigheid en proces-gerichtheid.

Door mijn eigen ervaringen die ik opdoe tijdens de wandeltochten in het voorjaar, waarbij mijn man en ik gestaag van Nederland via Rome richting Jeruzalem lopen, laat ik zelf steeds meer de planning los. De kaarten kloppen niet meer nu we Griekenland doorlopen, 's morgens weet je niet waar je 's avonds slaapt en af en toe klimmen we over een hek of steken dwars door een weiland. De kunst van het struinen zijn we het gaan noemen.

Foto Jodien

Als je dat overzet naar opbouwwerk in de kerk, is vergelijkbaar dat je wel een einddoel, een visioen, voor ogen hebt, maar dat de geplande routes niet meer passen. Alleen het vertrouwen dat er een weg is en het vertrouwen in elkaar, is voldoende om de reis te vervolgen. Het geeft behalve avontuur ook veel verrassing en risico. En er ontstaan nieuwe structuren, zoals een veldliturgie op zondag en nieuwe tijdstippen van lopen - liefst in het avondlicht - maar altijd voorlopig en voor vervanging vatbaar.

Het doet me denken aan het thema dat Veerle Rooze 3 jaar geleden uitwerkte: het onaffe in het pionierswerk in een Vinexwijk. Zij pleit ook in latere publicaties voor nieuwe ruimtes. De kunst van het struinen in het opbouwwerk, daar zou ik wel een volgende studiedag over willen organiseren (nog één uur bestuurslid!).

5. Normatief versus analyserend

Er is een nieuwe, noem het, postmoderne wind gaan waaien, in de cultuur en ook in de theologie als het gaat om dit spanningsveld. Gaf Jan Hendriks in zijn boek over de herberg een duidelijk model aan om de kerk op te bouwen, in *Levend Lichaam* vind je veeleer een model waarin je je eigen praktijk kunt onderbrengen en op grond daarvan je methode kiest.

(Er is nog veel meer over de verschillen tussen de generaties opbouwwerkers te zeggen: ik hoop dat het WKO een platform zal blijken te zijn om de irritatie en agitatie om te zetten in leer-kansen in deze onzekere tijden).

Ander voorbeeld: ik leerde in de 80-er jaren het schema over leiderschap in normatieve

termen: autoritair, laissez faire, countryclub en - de beste - democratisch. Zo ook bij het leren omgaan met conflicten: de beste is rechts boven: oplossen/samenwerken.

nieuwe missionaire wind

Voor mij voldoet het prescriptieve niet meer en ik ben wellicht iets te veel doorgeslagen in het descriptieve, vanuit het vertrouwen dat, wanneer je met elkaar goed de werkelijkheid onder ogen ziet er zich ‘vanzelf’ een oplossing aandient; ik ben daarin exponent van de witte veranderstijl van De Caluwé (chaos als kans). Gelukkig zitten er genoeg blauwe invloeden in het WKO om tegenwicht te bieden. Dat descriptieve, het analyserende, is een grondhouding van de opbouwwerker en nu er een nieuwe missionaire wind waait door de besturen van onze kerken, komt er weer zo’n golf prescriptie binnen dat we onze handen vol zullen hebben aan het ambachtelijk in kaart brengen van wat er in de reël bestaande parochies en gemeenten speelt, voordat we die wind goed kunnen laten waaien!

6. Divergerend versus convergerend

In de tijd dat ik voorzitter was, zijn er allerlei brainstormrondes geweest: in het bestuur, in een consultatiegroep, in de werkgroepen, in een kernberaad en zeker ook op de jaarvergaderingen.

In één van de notulen vond ik terug: *We zijn goed in het verzamelen van thema’s maar bundelen die niet tot activiteiten.* Dat trek ik me persoonlijk aan: het overkomt me ook bij het leidinggeven aan predikanten en kerkenraden nog regelmatig dat ik zoveel oproep, dat het nooit allemaal behandeld kan worden, dat er veel en intensief gepraat wordt, maar na afloop wanhopig wordt verzucht: en hoe nu?

Ik draag daarom het stokje met veel plezier over aan Jan van Diepen en geef hem de opdracht te convergeren: gewoon één thema bij de kop pakken en van begin tot eind afwerken.

7. Tot slot: moet het WKO blijven?

Ik noem 6 redenen om bevestigend op deze vraag te antwoorden:

* Ja, er zijn immers nog steeds meer dan 70 leden. In mijn bestuursperiode kwamen er 42 bij en gingen er 44 af, dus we zijn bijna op een gelijk aantal gebleven. Dat is toch ver boven het gemiddelde van een reguliere parochie!

* Ja, we vieren volgend jaar ons 25 jarig bestaan en er is best wat geld om iets leuks mee te doen.

* Ja, we hebben nog een meerdaagse training te goed, en wat mij betreft gaat die over organisatieopstellingen en de toepassing ervan in het opbouwwerk. Ik denk dat de systeemtheorie ons in fusie- en ruzieprocessen nog veel te bieden heeft.

* Ja, want tegenover de commercialisering van gemeenteadvisers en coaches staat ons ‘hobbyclubje’ (zoals Jan van Diepen ons typeerde in een gesprek met echte kerkelijke managers) voor kwaliteit i.p.v. marktdenken.

* Ja. Er zijn nog Nieuwsbrief-voorkantjes voor 3 jaar, schreef onze penningmeester.

* Ja, want zolang Marianne Jongerius, onze onvolprezen secretaris die vanaf het begin meedoet, zo jong en energiek blijft, blijft ook het WKO!

INTERVIEW

Laten we maar gaan lopen

Hein Steneker

“De kunst van het struinen, daar zou ik wel een volgende studiedag over willen organiseren.”
In het Utrechtse stationsrestaurant ‘De Tijd’ ontmoeten Jodien van de Ark en ik elkaar. Ik heb maar één beginvraag voorbereid in de hoop dat ik al struinend door de inzichten en ervaringen van Jodien op het spoor kan komen wat de kunst van het struinen voor het opbouwwerk kan

betekenen.

Jodien, In het woord struinen maakt je een parallel tussen de wandelervaring van jou en je man Martin en een bepaalde insteek binnen het kerkelijke opbouwwerk. Zou je eerst iets willen vertellen over die wandelervaring?

We merkten dat we samen aan een nieuw tijdperk begonnen toen de kinderen niet meer mee op vakantie gingen. We hebben toen gezocht naar iets wat we samen konden gaan doen. We houden beiden van wandelen en we hebben iets met Italië. We vonden een pelgrimage naar Santiago teveel gepland. We besloten tot een wandeling richting Rome, die we in meerdere jaren, in meerdere etappes, zouden kunnen maken in onze vakanties. We wilden niet alleen langs gebaande paden gaan. Het ging ons niet zozeer om Rome zelf, maar vooral om de weg erheen. Wandelend zie je alles goed. Het is precies de juiste snelheid om intensief de overgang van culturen te beleven. Je ziet het veranderen als in elk dorpje waar je de kerk bezoekt. De altaren worden steeds kleurrijker.

We zijn gaan wandelen eerst nog met een volledige beschreven wandelroute via Den Bosch en naar Maastricht, maar daar sloegen we linksaf richting Aken, om vervolgens via Duitsland en Zwitserland in Rome uit te komen. Inmiddels zijn we Rome al weer ver gepasseerd en hebben nu Jeruzalem als einddoel. We staan op het punt om tijdens de komende etappe van Griekenland naar Turkije te gaan. “Niet doen” zeggen de Grieken, “Turkije is een gevaarlijk land.” Maar dat hebben we al vaker gehoord: Noord- Italianen zeggen dat over hun zuidelijke landgenoten-

We zijn het eigenlijk pas vanaf Italië ‘struinen’ gaan noemen. Tot en met de Alpen klopten de kaarten en routebeschrijvingen redelijk goed en was alles nog planmatig te doen. Vanaf Noord – Italië werd dat steeds minder. Kaarten, richtingaanwijzers, gidsen klopten niet meer. Plaatselijke bevolking snapte ook niet dat we al wandelend door Europa trokken en stuurden ons regelmatig naar de snelweg.

Foto Jodien

We merkten in Italië dat we alle zekerheden moesten loslaten en overgeleverd waren aan waar onze voeten ons brachten en aan de mensen die we tegenkwamen. Ik ben zelf nogal planmatig ingesteld en houdt niet van teveel tegenslag, maar ik kon niet anders dan het loslaten. Loslaten van alles wat je te voren gepland hebt. Loslaten van de bedachte zekerheden. Dat gaat niet zomaar. Eerst ga je op zoek naar kaarten, routes, informatie die wel klopt, maar als dat niet lukt...

En welke relatie maak je nu met dit struinen en het kerkelijk opbouwwerk?

Ik ben van een generatie dat je nog een hele poos wist wat je moest doen als kerkelijk opbouwwerker. Je kon planmatig te werk gaan, met diverse inzichten en methodieken. Maar gaandeweg merk je dat de modellen en methoden niet meer werken. Dat de doelen die je nastreeft steeds onduidelijker worden. Dan ga je eerst op zoek naar nieuwe modellen, nieuwe inzichten. Ik merk echter steeds meer dat we het niet echt weten. Ik zeg het graag een Gereformeerde Bonds- dominee uit Amsterdam na: “We weten niet meer hoe het moet, het past niet meer.”

Ik zie dat bijvoorbeeld ook in het laatste boek van Jan Hendriks, *Vertrouwen en Verlangen*. Daarin gaat het niet enkel meer om dat ene model van de Herberg, maar hij geeft veeleer allerlei inzichten en instrumenten om met een onherbergzame werkelijkheid, de chaos te kunnen omgaan.

Je moet je tot dit onherbergzame landschap gaan verhouden? Dat gaat niet zomaar. Ik hoor dominees en pastors mopperen op de jeugd, dat ze niet meer komen. Het vertrouwde is weg en dat geeft kwaadheid en verdriet. Het is een proces van rouwverwerking om alles, al het vertrouwde dat er niet meer is. Het heeft ook een groot gevaar van cynisme.

En dat is ook de vraag aan de opbouwwerker: Hoe gaat het als je zelf met lege handen komt te staan? Als alles niet meer werkt? Verval je in cynisme of kun je de zekerheden loslaten en gaan staan in de chaos?

Een onherbergzaam landschap, hoe ziet er dat er dan nu uit?

Ik denk dan bijvoorbeeld aan een gemeente in een klein dorp. Daar is nog wel gemeenschap,

maar ze raken steeds meer geïsoleerd van de werkelijkheid. De kredietcrisis wordt alleen maar gezien vanuit haar gevolgen voor de kerkfinanciën. Ze kijken vooral naar binnen en zijn met hun eigen werkelijkheid bezig. De maatschappij is snelheid, veelheid en vluchtigheid. Waar zijn nog piketpaaltjes te slaan? Waar is nog houvast? Eerlijk durven kijken naar de werkelijkheid. Eerlijk durven kijken naar cijfers van achteruitgang. Hoe ziet het er over twintig jaar nog uit? Dat is een heel moeilijke opgave. In de steden is het besef groter: hoe we het gedaan hebben, kan niet meer, maar hoe dan wel? Daar is de 'state of urgency' veel groter.

Gemeenten zijn vooral bezig met zichzelf. Als ze hun eigen situatie in kaart brengen, dan beginnen ze vaak heel breed met allerlei maatschappelijke vragen, maar het eindigt meestal bij allerlei interne conflicties of ruzies die er voor hen echt toe doen. De energie is verkeerd gericht. Er is cynisme naar de eigen kerkenraad toe. Hoe kun je de energie richten op wat je als kerk, als gemeenschap samen kunt doen in de maatschappij. Het is de uitdaging om gemeenschappen te verleiden om over cynisme en afbraak heen te stappen. Dat kan echter alleen, heb ik geleerd in mijn struinen, als je alle mentale modellen hebt kunnen loslaten.

En hoe zit dat dan met die kerkelijk opbouwwerker?

De kerkelijk opbouwwerker zal ook zelf in dat loslaten, in die chaos durven te gaan staan. Laat ook zelf de ervaring toe dat het niet anders kan. Dat er geen ontkomen aan is: er zijn geen van te voren bedachte, pasklare modellen, methoden of oplossingen meer. Enkel nog struinen, wel met een doel voor ogen, maar zonder een vaste route. Net als in ons wandelen, dat we een dag gelopen hebben en merken dat we op hetzelfde punt zijn teruggekeerd, maar wel een dag genoten hebben van prachtige bossen en vergezichten. We zijn opgehouden met verdwalen: alles hoort erbij. Blijkbaar was dit voor deze dag zo bestemd. Maar het vraagt ook om vasthouden en volhouden: 'dit wil ik, dit doet zo goed'.

Wat doet er goed?

Het wandelen heeft ons een ultiem gevoel van vrijheid gegeven. Het heeft iets te maken met het in het hier en nu zijn. Het echt in dit

moment kunnen zijn. De plek waar heden en verleden samenkomen, zonder balast. Je wordt opener, meer ontvankelijk voor wat het landschap en wat je elkaar te bieden hebt. Er komt iets nieuws voor terug. We zijn nu op weg naar Jeruzalem en lezen elkaar de psalmen over Jeruzalem voor en die gaan opnieuw klinken nu we ernaar op weg zijn. We roepen het ook uit "Jeruzalem, we komen er aan, zorg dat er vrede is voordat we er zijn". Nu zijn we in het reisgebied van Paulus gekomen en lezen elkaar voor uit de Handelingen. We zingen liederen uit onze jeugd. Martin is katholiek en zingt Marialiedjes. Ik zing Johannes de Heer. En samen zingen we Oosterhuis en Taizé. Iets van de trektocht van het Joodse volk in de woestijn wordt voelbaar, al hebben wij goeie schoenen, een rugzak en een pinpas!

Je krijgt meer de beschikking over de dingen die er echt toe doen. We houden elke zondag een veldliturgie en we geven een collecte weg aan de eerste persoon die we tegenkomen waarvan we denken dat zij het nodig heeft. Hetgeen je uit je verleden meekreeg krijgt een nieuw soort lading. Struinen door onherbergzaam landschap verfrist de herinnering, laat zien welke voeding je in je eigen bagage paraat hebt.

Ik vind het schokkend te horen dat menige kerkelijk opbouwwerker niet meer naar de kerk gaat. Het gaat me hierbij niet om een moreel oordeel, maar ik vraag me wel af waar vind je dan wel voeding. Waar hebben kerkelijk opbouwwerkers plekken voor hun eigen boosheid en verdriet?

Wat is nu precies die kunst van het struinen?

Struinen is geen nieuwe strategie, het is eerder een mentaliteit, een levenshouding, een spiritualiteit, een attitude die nodig is om het vol te houden. Je kunt hierbij risico's niet uitsluiten. De angst en het argwaan blijft. Zo werden we een keer de weg gewezen door een herder die we tegenkwamen en die we niet konden verstaan. Ga je dan de weg die hij je wijst? Het bleek dat hij ons bleef volgen en vanuit de verte aanwijzen bleef geven hoe we moesten lopen. Ondertussen trok hij met zijn kudde via een andere weg, maar we ontmoetten elkaar weer op het punt waarnaar we op weg waren. Vertrouwen in de herder, kan het nog bijbelser? Het struinen leert me beter met argwaan om te gaan, ook binnen de

kerk. Van links tot rechts leer ik de allergieën los te laten, probeer ik vooroordelen te doorbreken. Juist in het de samenwerking van verschillende modaliteiten, van evangelicaal tot vrijzinnig, liggen nieuwe mogelijkheden. In het struinen leer ik steeds weer dat de redding uit volstrekt onverwachte hoek komt. Bij de taak van de opbouwwerker hoort naast allerlei kennis, inzichten en methoden ook telkens de vraag naar de instelling: sta ik wel stevig genoeg, wat heb ik als mens beschikbaar, wat kan ik bieden in de trektocht. Kun je als opbouwwerker de leiding nemen in een tocht, waarvan je niet weet hoe de weg loopt en niet

weet waar je uiteindelijk uitkomt. Kun je het aan om geen oplossing te bieden, maar vertrouwen te geven in de weg die je samen wilt gaan.

Wat is er nodig om te struinen?

Het vertrouwen 'we komen wel op gang'. Het kost mij meestal drie dagen om erin te komen, dus geef het even de tijd. Daarna de keuze van het gaan, niet denken maar doen. Heb het lef om te gaan. Verder hebben we altijd voldoende water en wat koekjes bij ons, en weten waar plaatsen zijn om te foerageren. We merken dat hoe langer we struinen, hoe minder bagage we nodig hebben. Ga maar op weg...

ARTIKEL

Zorg voor de ziel

van de kerkelijke gemeente en van de kerkelijk opbouwwerker
Gideon van Dam

In haar slotbeschouwing vraagt Jodien van Ark aandacht voor 'de ziel van het opbouwwerk'. Zij ervoer die ziel vooral in interacties waar mensen energie van krijgen. Het gaat er niet om dat er over spiritualiteit gepraat wordt, maar dat het gebeurt in ontmoetingen. Energie krijg je van activiteiten waarbij de deuren van de kerk werkelijk open zijn. Dat neem ik mee als ik reflecteer over 'zorg om de ziel'.

Spiritualiteit

Waar gaat het om bij zorg om de ziel? Het woord 'spiritualiteit' valt dan al snel. Maar wat is dat? Spiritualiteit is een troetelbegrip waar veel onder valt. Dat blijkt bijvoorbeeld tijdens de maand van de spiritualiteit die we sinds kort in Nederland kennen. Spiritualiteit heeft altijd een buiten- en binnenkant. Uiterlijk wordt spiritualiteit in gedrag concreet. Van binnen voltrekt het zich als kompasfunctie. Ook is spiritualiteit te zien als in beweging gebracht worden. Spiritueel leven is ervaarbaar als het in je stroomt en vonkt.

Mijn vooronderstelling is dat het hart van christelijke spiritualiteit uitgedrukt wordt in het dubbele liefdesgebod. Bij spiritueel leven gaat het om leven dat ruimte voor liefde schept. Om daar als kerkelijk opbouwwerker in begeleidingswerk op gericht te zijn is het goed aandacht te geven aan de eigen spiritualiteit. Zorg voor de eigen ziel dus.

Aandacht geven aan de eigen ziel

Wilt u reflecteren op de manier waarop u zorgt voor uw eigen ziel, dan kan het helpen te

beginnen met het beschrijven van hoe u dat nu doet. U kunt een week bijhouden hoe u voor uw ziel zorgt. Aan het einde van de dag beschrijft u dat zonder oordeel. Van zo laat tot zo laat deed ik dat daar en daar enz.

Vervolgens kunt u zich afvragen hoe u dat waardeert. Waar bent u blij mee, wat mist u? Hoe ervaart u de balans tussen inkeer en openheid voor de omringende wereld? Wat zijn hulpbronnen en blokkades bij uw zorg voor uw ziel? En hoe kunt u uw werk verdiepen en een plaats geven in uw geestelijke groei? Collegiale ontmoetingen kunnen een prima plek zijn om die reflectie te delen.

Daarnaast kan het van belang zijn dat iemand een tijdje mee zorgt voor uw ziel. Noem dat geestelijke begeleiding. Om zorg voor de ziel vanuit de geestelijke begeleiding wat kleur te geven, noem ik enkele kernbegrippen uit de traditie van de geestelijke begeleiding.

1. Geef mij een woord!

Dit eerste kernbegrip is in feite een vraag. Geef me een woord! Die vraag van voor mij onbekende mensen van lang geleden, is veel

voor mij gaan betekenen. Ik ben gevormd in een wijze van gespreksvoering waarin het allereerst om goed luisteren gaat. 'Luister naar me!' is daarbij de richtingbepalende wens. Je hoeft een ander geen advies te geven. Luister maar zo dat de ander zich gehoord weet. Mensen ontdekken dan zelf wat het beste voor hen is. Goed luisteren is ook voor kerkelijk opbouwwerk van onschatbare waarde. Maar ik heb ook ervaren dat we soms verlangen naar een woord dat ons op weg helpt, bemoedigt, corrigeert, herinnert aan iets dat wezenlijk is.

Die vraag 'geef mij een woord' was in de derde en vierde eeuw voor een aantal christenen een levensnoodzakelijke vraag. Ze waren weggetrokken uit hun gewone leven. In die tijd trok men daarvoor vaak de woestijn in. Ze verlangden naar leven met God. Ze wilden hun leven zo vorm geven dat ze Gods liefde daarin konden ervaren. Het christendom was van een vervolgde minderheid tot een machtsfactor in het keizerrijk geworden. Bovendien werd er in die tijd vrij algemeen de gedachte gedeeld dat je om levenswijs te worden je moest onthouden van 'te veel'. Te veel eten, te veel drinken, te veel luxe houdt een mens weg van de werkelijke levensvragen. Die christenen wilden dat niets hen zou afleiden van God. Daarom zochten ze de eenzaamheid van de woestijn. Daar leefden ze in kleine groepen. Als ze begonnen aan dit leven vroegen ze begeleiding aan een man of vrouw die die weg al langer gegaan was. Ze vroegen om een wegwijzend woord: geef mij een woord. Geef me iets dat houvast biedt en waardoor ik leer van de ervaring van anderen. Geef me iets wat me helpt open te staan voor Gods weg met mij. En steeds vaker kwamen mensen uit de gewone samenleving naar hen toe om geestelijke raad te ontvangen. Die zochten ze juist bij deze mensen die in hun ogen een heilig leven leidden.

De vraag 'geef me een woord' is ten diepste een uiting van verlangen naar iets van de kant van God. Ik verlang er soms naar dat er zo naar me geluisterd wordt dat ik iets aangereikt krijg dat me bij Gods weg in deze wereld bepaalt. In mijn eigen leven heb ik ervaren dat juist in moeilijke periodes er een vraag is die van onschatbare waarde blijkt te zijn: waar is God als ik...? Waar is God als ik mijn weg moet vinden met? En wat betekent dat voor mij

en voor deze wereld? Dit lijkt me een spannende vraag voor kerkelijk opbouwwerk.

Foto Gideon

2. Ga, zit in je cel en je cel zal je alles leren.

Nu is één van die woorden van een ervaren woestijnvader, abba Mozes, 'ga, zit in je cel en je cel zal je alles leren'. Iemand had hem dus om een woord gevraagd en dit als antwoord gekregen. Hij kreeg dus geen direct woord. Hij moest in zijn cel luisteren naar de stilte. De cel is de aanduiding van de kleine ruimte waar de woestijnmonniken verblijf hielden. Later gold dat voor de kamer van kloosterlingen. De cel is een plaats ver weg van het gewone leven om je te kunnen concentreren. Die plaats helpt je te onderscheiden tussen goed en kwaad.

Voor ons kan de cel de aanduiding zijn voor een plaats in ons leven, waar we werkelijk bij onszelf kunnen zijn. Los van de beslommingen, zorgen en afleidingen van het leven. Het is nodig dat er lege plekken in ons leven zijn. Leeg aan bezig zijn met werk, aan gedachten over wat we kunnen en moeten doen. Leeg aan beelden van de kerk, van de mensen met wie we werken, van onszelf en van God. Die leegte zal ons alles leren.

Nu stond die aanwijzing om in je cel te zitten in verband met twee andere principes van de woestijnmonniken. A) Je moet God altijd voor ogen houden. In alles zoek je de weg van God. B) Wat je ook doet, doe het overeenkomstig het getuigenis van de Heilige Schrift. Wees altijd weer leerling van het Woord van God. Dus de cel heeft een geestelijke context. De leegte heeft een oriëntatie.

Soms verlang ik hevig naar een wegwijzend woord. Hoe vind ik nu mijn weg? Er komt zoveel op me af dat ik niet kan overzien. Wat is nu Gods weg met deze wereld en met mij? 'Ga, zit in je cel en je cel zal je alles leren.' Dat woord brengt me naar stilte in mijzelf. In die stilte kan ik open gaan voor waar het nu werkelijk op aan komt. Daarin kan ik iets ervaren van wat Gods weg is.

Voor mij betekent het dat ik regelmatig de dag begin met een stil half uur. Sommigen ervaren dat bij een wandeling of als ze met hun handen iets doen.

Betekent deze wijsheid zoiets als 'je weet zelf het beste wat je moet doen'? Maar vaak klinken er in mij meer stemmen. Juist vanwege die verbinding met die twee andere principes (in alles op God letten en open blijven voor de Bijbel) is de cel, de innerlijke stilte, de plaats van open gaan voor de leiding van de Geest van God. Een ander kan me kostbare dingen aanreiken. Maar de Bron van de werkelijke schatten is de Geest.

U kunt in cursussen en toerustingsdagen vaardiger worden in kerkelijk opbouwwerk. En ook kunt u het nodige er over lezen. Zoals in deze nieuwsbrief. Maar in uw werk zelf komt het aan op het luisteren naar de stilte van uw cel. Wat fluistert uw hart u in? Wat ontvangt u van de kant van de Onuitsprekelijke? Dat mag u vervolgens uitstralen in uw werk. Hoe meer u groeit in dat vertrouwen, des meer wordt u onbekommerd. De Geest heeft immers de werkelijke leiding.

3. Onderscheiden waar het op aan komt

In uw agogisch werk is de Geest de werkelijke begeleider. Ontspannen en onbevangen mogen we ons daar op richten. Het hangt niet van ons af. Ons aan Gods weg met onze gespreksgenoten toevertrouwen is voldoende. Zo kunt u zich inzetten op een manier die bij u past.

Waar gaat het om bij al die concrete taken waarvoor u gevraagd wordt? In de traditie van de geestelijke begeleiding wordt onderscheiden gezien als kernfunctie. Een mens moet ontdekken welke weg hij kan gaan. Wat is het ene noodzakelijke in mijn leven? Wat maakt dat ik deuren naar God dicht doe? Wat houdt deze werkelijkheid open voor zijn Woord? Om zulke vragen gaat het bij onderscheiden. Onderscheiden is trouwens een alledaagse activiteit. Welk fruit kies ik? Welke schoenen zijn geschikt?

De eerste woestijnmonniken vroegen om te kunnen onderscheiden een woord van hun geestelijk begeleider. Een woord dat richting biedt. Al lang ben ik gehecht aan Filippenzen 1 vers 9 en 10. 'En ik bid dat uw liefde blijft groeien door inzicht en fijnzinnigheid, zodat u kunt onderscheiden waar het op aankomt.'

Een boeiend beeld voor onderscheiden uit de geschiedenis van wijsheid van geestelijke begeleiding is dat van de bekwame

geldwisselaar. Een geldwisselaar moet de hem aangeboden munten op waarde kunnen schatten. Johannes Cassianus (rond 400) heeft dit beeld van de bekwame geldwisselaar doorgegeven. Hij zelf woonde overigens twaalf jaar in de woestijn.

Bij geld wisselen en onderscheiden waarop het aankomt moet men vier dingen doen.

A. Onderzoeken of de munt echt van goud is. Zo kunt u ook onderscheidend opbouwwerk doen. Ten diepste gaat het om de vraag wat werkelijk een goede weg in het leven is. Vroeger noemde men dat of wat we doen of laten ter ere van God is. Van alle kleine en grote dingen van ons gewone leven kan ik me afvragen of ze naar God leiden of naar wat ons van God af houdt. Dit is vooral een manier van luisteren en kijken. Te vergelijken met letten op wat iemands gezondheid kan bevorderen of beschadigen.

B. Is de beeldenaar op de munt het beeld van de koning of van een tiran? Een munt kan van goud zijn en toch niet wettig. Er is veel in het leven dat in zich niet een zegen of een vloek is. Cassianus noemt dat neutrale werkelijkheden. Die zijn ten diepste niet goed of slecht. Ze zijn neutraal in het licht van God. Dat geldt voor gebed, gezondheid of moeilijke dingen die kennelijk bij ons leven horen (aanvechtingen, ziekte, de dood). Dat alles rekt hij tot het tussengebied tussen goed en kwaad. Die werkelijkheden moeten vanuit God gelezen worden. De vraag is dus hoe we ermee omgaan.

C. Bekijken of de munt wettig geslagen is. Die stap vraagt om levenservaring. Cassianus laat zien dat de weg van onderscheiden scherper wordt in uitzonderlijke situaties en in gesprekken met anderen. Je leert onderscheiden door het leven zelf. Daarin leer je bijvoorbeeld dat je kunt onderscheiden tussen te veel en te weinig. Je kunt ook overdrijven in gelovige handelingen. Dan is het goed je te binnen te brengen dat God ook geloofd en ontmoet kan worden tijdens het uitruimen van de afwasmachine. Ook een geloofsgemeenschap mag een betrouwbaar oriëntatiekader zijn voor het gaan van onze geestelijke weg.

D. Heeft de munt het vastgestelde gewicht? In de praktijk was vroeger een munt altijd

gesleten. Het goud was zachter. Hoe gevormd in het geloof je ook bent, er zal altijd afstand bestaan tussen de feitelijkheid van mijn geestelijk leven en hoe ik in Gods ogen ben.

Onderscheiden en kerkelijk opbouwwerk

Onze liefde kan groeien door inzicht en fijnzinnigheid. Dan leren we onderscheiden waar het op aankomt. Dat geeft ons een manier van kijken en luisteren die iets proeft van wat een ander en mijzelf meer open laat zijn voor God. En dus voor wat goed is. Zo kunnen we bijvoorbeeld in kritiek op de kerk verlangen

naar God horen of de behoefte God buiten de deur te houden. Of we horen in iets verdrietigs een mogelijkheid om dichterbij God te komen.

Zorg voor uw ziel maakt dat u als kerkelijk opbouwwerker groeit in onderscheidingsvermogen.

Gideon van Dam ISpredikant voor de werkbegeleiding in de PKN en verantwoordelijk voor een opleiding Geestelijke Begeleiding.

ARTIKEL

Leiding geven aan wat stroomt

Kees de Groot

Leuk, zien dat er meer is aan kerk-zijn dan wat zich in parochies en gemeenten afspeelt, maar wat moeten we als kerkelijk opbouwwerkers met al dat ‘vloeibare’ en zelfs ‘vluchtige’?

Het (bijna) afgelopen decennium is onder kerkelijk opbouwwerkers de aandacht gegroeid voor vormen van kerk-zijn die zich niet zo gemakkelijk door hen laten organiseren: fluïde vormen, half of geheel buiten de controle van de gevestigde kerkelijke structuren. Vanuit Oxford bereikte ons het begrip ‘Liquid Church’ (WKO-Nieuwsbrief nr. 54 (2004), 13-14) maar al veel eerder sprak ds. Jos van Oord vanuit Amersfoort-Noord over de kerk als shopperhal (WKO-Nieuwsbrief nr. 47 (2001), 5-8). Ook door hem werd gepleit voor vloeiende grenzen, een flexibele opstelling van de kerk, en een sterke relativering van kerkelijke structuren. Nog veel sterker dan Ward probeerde hij ons niet alleen anders te laten kijken, maar ook anders te laten handelen.

Interessant is dat Gert de Jong (Kaski) de gang van zaken in protestants(-oecumenisch) Amersfoort-Noord grondig heeft onderzocht aan de hand van gesprekken en het doorploegen van de papierwinkel. Die hal met drie ringen (weet u het nog?) in Vathorst - is die er ook gekomen? Nee, een oecumenisch gezinde Protestantse Gemeente kerkt in een schoolgebouw en plant een eigen kerkgebouw, de R.K. Parochie heeft zich uit de vieringen en het bouwproject teruggetrokken en alleen aan orthodox-confessionele zijde bloeit de oecumene: tussen voormalig hervormden, christelijk-gereformeerden en nederlands-

gereformeerden. (Zij kerken overigens in datzelfde scholencomplex.) Wel werkt de kerk in haar welkomstwerk samen met allerlei maatschappelijke en culturele organisaties – een bescheiden verwezenlijking van de droom van weleer.

Foto Kees de Groot

Met dit onderzoek wordt een wens ingewilligd, meer dan eens door Jan Jonkers geuit, om goed na te gaan wat dat kerkelijk opbouwwerk nu feitelijk oplevert. De resultaten laten zien dat de dromers van weleer wel iets in gang zetten met hun ‘concrete utopieën’, maar botsten op de verlangens van de bestaande gemeenschappen naar een kerkgebouw en de plannen en regels van de betrokken kerkelijke organisaties. De methodische les die uit deze onderneming kan worden getrokken, is dan ook dat je rekening moet houden met wat er is (zelfs in een ogenschijnlijk niemandsland als een Vinexlocatie).

Ja, het is goed als er een inspirerende visie klinkt, maar die moet wel vertaald in operationele doelen en het vergt een enorme inspanning om mensen in een nieuwe beweging mee te nemen. De gemeenschap waarmee je te maken hebt, neemt haar eigen agenda mee. Tragiek, paradoxen, ambivalentie - ze horen erbij.

De hele studie is eigenlijk een aanbeveling aan kerkelijk opbouwwerkers om het evenwicht te zoeken tussen de kerk als organisatie, sociale beweging en gemeenschap. Fluïde vormen hebben de trekken van een sociale beweging. De kerk als organisatie kan daar haar stempel van goedkeuring aan geven en de kerk als gemeenschap kan mensen en middelen leveren. Maar de kerk kan de beweging ook dood organiseren en de bestaande gemeenschap kan beweging geweldig tegenwerken.

Terug naar de vraag van Jodien van Ark, in mijn woorden: welke rol kan de kerkelijk opbouwwerker op zich nemen bij het teweeg brengen of begeleiden van fluïde vormen van kerk-zijn?

Wanneer je louter op de (voorschrijvende) geschriften afgaat, moet je zeggen: kerkelijk opbouwwerk is een typisch 'solide-moderne' discipline: methodisch, planmatig te werk gaan is haar adagium. Maar in de praktijk gebeurt ook iets anders, wat in (verslagleggende) geschriften vaak als procesmatig wordt benoemd: aansluiten bij wat er is, het plan bijstellen als het niet werkt, open staan voor het onverwachte, aandacht hebben voor de mensen met wie je werkt, samen met ze oplopen, ook waar je denkt dat het niet naar toe moet, af en toe de vraag stellen: gaan we goed? - ofwel: de kunst van het struinen. En deze vorm van vakmanschap, waarbij reflectie-in actie een grote rol speelt, heeft inderdaad kenmerken van artisticeit. Kunnen we deze vaardigheid overdragen naar een tijdperk waarin kerk-zijn steeds meer wordt waargenomen buiten de gevestigde orde en kerkopbouw zelf niet de hoofdtaak van enkelen is, maar het aandachtsveld van velen?

Het ligt in het verlengde van de bevindingen van De Jong om eerst goed naar de empirie te kijken. Daarop hebben we ook ingezet in Levend Lichaam. Heb oog voor vormen van kerk-zijn die zich misschien wel deels binnen het georganiseerde verband afspelen, maar niet direct, of niet scherp, in beeld komen wanneer je het over die georganiseerde kerk hebt. Dan denk je aan de zondagse vieringen, en niet aan dat informele bijbelclubje, aan de preek, en niet aan de kaarsjes die worden opgestoken in de kapel. Met het begrip 'fluïde vormen' komen bijvoorbeeld ook in beeld al die mensen die naar vieringen op tv kijken, die zich vanuit

het evangelie inspannen voor mensen die problemen hebben (en veroorzaken) en daarbij, soms, gemeenschap met de Aanwezige en met elkaar ervaren.

Vraag is nu: wat te doen met al deze min of meer spontaan evoluerende, nauwelijks geformaliseerde sociale verbanden waarbinnen kerk-zijn wordt beleefd? Dat lijkt een tegenstrijdige vraag: ze ontstaan immers buiten de orde en gedijen daar kennelijk zonder bemoeienis vanuit de kerken – en van daaruit geschiedt het kerkelijk opbouwwerk immers.

Toch is de vraag gepast. Bij nadere beschouwing blijkt dat de gevestigde kerken nooit geheel afwezig zijn in lossere vormen van kerk-zijn. In alle drie de fluïde vormen die ik onderscheid komt dat naar voren, allereerst in de groepjes, virtuele netwerken en happenings waar Ward het over heeft: de kleine kerkgemeenschappen, de losse clubjes, de deelnemers aan sites en netwerken als <http://fatherroderick.sqpn.com>, bezoekers van (wereld)jongerendagen en festivals. Deze worden, weliswaar in wisselende mate, gestimuleerd en gevoed vanuit de formele kerkelijke organisatie; kerkelijke functionarissen participeren er soms in; vanuit kerkelijke bureaus worden (deelnemers aan) bewegingen bijeen en in (nader) contact met het instituut kerk gebracht. De inspanningen vanuit bisdommen, kerkprovincie en heilige Stoel voor de Wereldjongerendagen illustreren dat bijvoorbeeld aan katholieke zijde. Hier bevinden we ons helemaal in het religieuze veld – en toch is dit niet het circuit waarin het kerkelijk opbouwwerk sterk vertegenwoordigd is.

Voorts gebeurt er ook volop kerk-zijn in andere sociale domeinen: op het werk (bidden op het werk), in de uitgaanssfeer (christelijke parties), in de politiek en in de media waar rond bepaalde partijen, omroepen en kranten zich een bijna eigen vorm van kerk-zijn vormt. Soms zijn dit duidelijk voortzettingen van een netwerk-achtig georganiseerde specifieke christelijke subcultuur, soms overheerst de verbinding met de niet-religieuze context, zoals gebeurt rond geestelijke verzorging in (zorg)instellingen. De kerken zijn hier aanwezig als leveranciers van een initiatief, van een legitimatie en van een cultureel reservoir aan symbolen en rituelen. Maar de

organisatie en de financiering gebeurt langs seculiere weg.

Tenslotte blijken de kerken zelfs betrokken bij sommige seculiere fenomenen die lonken naar of spelen met het religieuze. Een museum (Stadsmuseum Zoetermeer) en een krant (Haagsche Courant) organiseren een expositie en een interviewserie over 'geloven'. Er wordt gebeden, beleden, bezonnen, gepraat, gegeten, gefeest en gereisd. Allemaal in interreligieus verband. Drijvende kracht: de lokale dominee, maar dan als 'gewone' betrokken burger.

Bloeiende Maagden

Een theatervoorstelling waarin met het publiek klaagzangen worden gezongen, schuld wordt beleden, uit de bijbel gelezen, gepreekt en voorgebeden, en wijn wordt gedeeld in plastic bekertjes. Alles ludiek, maar toch ook serieus. Protesten vanuit sommige kerken, maar plaats van handeling: een voormalig r.k. kerkgebouw, inspiratiebronnen: de roomse liturgie, Landmark en televisie-evangelisten.

Uitvoerenden: de Bloeiende Maagden (Ingrid Wender en Minou Bosua), leveranciers van sketches voor de IKON. En in TussenRuimte (oecumenisch tijdschrift voor interculturele theologie) wordt hun aanpak gepresenteerd als voorbeeld van kerkelijke vernieuwing.

De gevestigde kerken gaan dus al om met de fluïde vormen van kerk-zijn. Ze geven er geen leiding aan maar ze maken mogelijk, zien toe en leggen verbindingen, ongeveer zoals De Jong spreekt over de omgang met de kerk als beweging. Uit deze praktijk en de normatieve waardering voor deze verschijnselen valt af te leiden wat gedaan moet worden. Wie in principe een warm hart voor fluïde vormen heeft, zal in ieder geval obstakels uit de weg willen ruimen.

Mogelijk maken, faciliteren, is al heel wat: hoeveel moeite moet een Taizé-groepje soms niet doen om een kerkgebouw te mogen gebruiken, hoeveel onwillige parochiebestuurders moet een jongerenclub soms niet passeren om iets gedaan te krijgen? De kerken kunnen veel mogelijk maken en doen dat in feite ook: door gebouwen ter beschikking te stellen, structuren, middelen, personen. En heel belangrijk: door bij te

dragen aan de vroege en voortdurende opvoeding in het geloof.

Toezien klinkt afzijdig. We hebben het hier inderdaad over vormen van kerk-zijn die we niet zelf hebben opgebouwd. Soms kan het gepast, gewenst, welkom en/of nodig zijn, of zomaar gebeuren, dat er vanuit dat toezien iets uitgaat: inspiratie wanneer het leven eruit verdwenen lijkt te zijn, wanneer er een Ezechiël nodig is die de Geest aanroept. En soms kan het goed zijn dat er gemodereerd wordt, de toon wordt gematigd, gefilterd, wanneer de religieuze ijver doorslaat.

Verbinden, tenslotte, is misschien wel de meest basale taak. Fluïde vormen van kerk-zijn bestaan in ontmoetingen, virtueel of fysiek, herhaald of eenmalig. Wat vanuit het oogpunt van kerkopbouw kan gebeuren is niet alleen het ensceneren van ontmoetingen opdat netwerken ontstaan, maar ook het organiseren van verbindingen tussen netwerken.

Voor de trouwe lezer van dit orgaan zeg ik hiermee in het geheel niets nieuws, en anderen beveel ik (digitale?) lezing van voorgaande jaargangen van harte aan. Collega Ann Morisy van het bisdom Londen zag precies dat als haar taak: verbindingen leggen tussen buurt en parochie tussen bisschoppen en diaconale projecten, tussen parochievrijwilligers en zwervers (WKO-Nieuwsbrief nr. 45 (2001), 3-7). De kerk moet in haar visie het voortouw nemen in diaconale projecten ver weg en dichtbij, niet zozeer om goed te doen, maar om participatiestructuren te creëren waarin mensen hun babybox uitgaan en weer kennismaken met de ruwe, scherpe kanten van het leven. Loodgieterswerk, noemt ze dat. In de weergave van Jan Maasen: 'Een loodgieter legt een leidingenstelsel aan en repareert dat zo nodig om water of gas van de hoofdleiding naar alle gewenste plekken in huis te distribueren.

Leiding geven aan wat vloeibaar is? Dat is dus heel gewoon: leidingen leggen.

Literatuur

Rein Brouwer, Kees de Groot, Henk de Roest, Erik Sengers & Sake Stoppels, *Levend lichaam. Dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland*, Kampen: Kok, 2007.

Gert de Jong, *Doen alsof er niets is*.

Sociologische gevalsstudie over een kerkelijke

ARTIKEL

Afbraak ... en opbouw

Over het sluiten van een kerk en dan... herstarten
Henk de Roest

Het dichtgaan van een kerk is voor veel van de betrokkenen te vergelijken met een rouwproces. Een allerlaatste kerkdienst heeft veel weg heeft van een begrafenis. En ook de periode die hieraan voorafgaat is voor de meeste betrokkenen hoogst emotioneel. Eerst hebben mensen vaak de neiging het te ontkennen, maar wanneer er niets meer aan te doen is kunnen teleurstelling, verdriet en verontwaardiging opkomen.

Voor een kerkenraad is het heel moeilijk om hierin begeleiding te geven, zelf is men immers betrokken bij de beslissing om te stoppen. Er kunnen verwijten zijn aan het adres van de kerkenraad (of een centrale kerkenraad). In rooms-katholieke parochies zien we dezelfde reacties optreden, maar dan in de richting van het bisdom of dekenaat. Binnen de geloofsgemeenschap die ermee geconfronteerd wordt kan er ook onderlinge verdeeldheid zijn. Voor een rouwproces is tijd nodig. Deze tijd wordt de geloofsgemeenschap lang niet altijd gegund. Er is een grote kans dat mensen juist daardoor afhaken. Nu is er momenteel veel aandacht voor de 'missionaire gemeente' en de 'missionaire parochie', maar de 'achterdeur' van de geloofsgemeenschap waardoor mensen de kerk verlaten moet juist bij een dreigende kerksluiting goed in de gaten worden gehouden. Velen haken na een kerksluiting af. Ze vinden geen aansluiting bij een andere geloofsgemeenschap of kunnen de overgang naar een nieuw onderkomen niet meemaken. Anderen sluiten zich aan bij bloeiende of stabiel ogende geloofsgemeenschappen.

Voor wat volgt is essentieel, dat de geloofsgemeenschap 'eigenaar' is van het besluitvormingsproces: het mag haar niet worden aangedaan dat zij wordt 'ondergebracht' bij een andere geloofsgemeenschap. Haar 'einde' spreekt namelijk niet vanzelf. Een gemeenschap kan creativiteit tonen in het bedenken van plannen voor een doorstart in een andere ruimte. Daar zijn inmiddels verrassende, hoopvolle, ervaringen mee opgedaan.

Niet altijd, maar in veel gevallen komt er geld vrij door de verkoop van een kerkgebouw. Met deze middelen kan een geloofsgemeenschap

een ruimte huren: een aula van een school, een zaal in een zorgcentrum, een vergaderruimte in een restaurant of hotel, een ruimte in een kantoor, buurtcentrum of conferentiecentrum of een ruimte bij mensen thuis. Zo kan een geloofsgemeenschap het in de vorm van een huisgemeente 'heel lang uitzingen'! Tot haar grote verrassing kan zij dan vervolgens ontdekken dat alles wat in het Nieuwe Testament over de gemeente staat geschreven (bijv. 'als één lid lijdt, lijden alle leden mee') op haar betrekking heeft: een gemeente had destijds niet meer dan 40 leden. Bij groei werd een nieuwe (huis-) gemeente gesticht. In Nederland zijn inmiddels verschillende voorbeelden van doorstartende geloofsgemeenschappen te vinden. Zo beleeft de vrijgemaakte gereformeerde kerk van Amstelveen een nieuw leven als 'Stadshartkerk'. Na de opheffing van de gemeente, kwam zij na een aantal weken weer bij elkaar in het congrescentrum: het begin van een vernieuwingsproces. Het is als een oude gemeente die opnieuw geplant is, maar tegelijk in vorm en inhoud zo radicaal anders is, dat er nauwelijks meer enige continuïteit tussen oud en nieuw kan worden bespeurd. Een ander voorbeeld is de christelijk gereformeerde kerk van Amsterdam-centrum. Zij was in 2001 sterk vergrijsd en door verhuizingen van leden naar met name Almere en door kerkverlating ernstig verkleind: nog twintig tot dertig mensen kwamen op zondagmorgen bij elkaar. Deze gemeente investeerde geld van de verkoop van het kerkgebouw in een predikant-gemeentestichter. Zo vermeldt het jaarboek van de Christelijk Gereformeerde Kerken: 'De gemeente was heel klein geworden. De erediensten werden slechts nog bezocht door enkele tientallen kerkgangers, allen van binnen de gemeente. Wel had de gemeente nog

financiële mogelijkheden, omdat indertijd gebouwen waren afgestoten en men in plaats daarvan voor de zondagse samenkomsten een (kerk)gebouw was gaan huren. Achteraf getuigt dat van geweldig veel visie. Niet investeren in dode stenen, maar in levende stenen!’ Inmiddels heeft de gemeente een ‘doorstart’ gemaakt in twee vormen: een nieuwe gemeente voor jonge hoogopgeleide Amsterdammers die inmiddels vieringen houdt in de Vondelkerk met als naam ‘Via Nova’ en een vernieuwde gemeente van oude én jonge mensen die samenkomt in de Amstelkerk. Beide gemeenten hebben een leiderschapsteam, waaraan mannen en vrouwen deelnemen. Samen heeft men een kerkenraad van vier mensen. Men heeft geld in mensen gestoken en creativiteit en nieuw enthousiasme weten vrij te maken.

nieuwe sensitiviteit voor vragen en behoeften van mensen

In alle verhalen over ‘doorstarten’ ook zoals deze uit de Verenigde Staten en Groot-Brittannië komen overwaaien speelt een nieuwe sensitiviteit voor de vragen en behoeften van mensen een grote rol. ‘Contextanalyse’, ‘situatieanalyse’, en soms ook ‘doelgroepbenadering’ zijn trefwoorden. Het verkennen van de omgeving, het dorp, de wijk of de doelgroep vindt plaats door gesprekken met wijkbewoners, diepteinterviews met sleutelfiguren, analyse van bevolkingsonderzoeken en vooral door ogen en oren goede de kost te geven. In Amstelveen kwamen onverwacht grote aantallen nieuwsgierige ‘zoekers’ de drempel over van het congrescentrum. Met een hoogtepunt van 250 kerkdienst-bezoekers. Toen het stof van het wat neerdwarrelde bleek een langzaam groeiende gemeenschap van zo’n 130 leden te zijn ontstaan, die momenteel is uitgegroeid tot 180 leden. De gemeente is levend en zoekt naar nieuwe vormen. Muziek speelt een grote rol. Er worden avonden georganiseerd over ‘benedictijnse spiritualiteit’, een leeskring over het boek van Pim van Lommel, er is een zoekerskring en er zijn introductie- en kennismakingscursussen christelijk geloof. Ook spelen alledaagse problemen een grote rol in de bepaling van thema’s voor preken. In andere voorbeelden van doorstartende

gemeenten zijn het bondgenootschappen met kerkelijke en niet-kerkelijke instellingen die interesse wekken. Organisaties voor geestelijke gezondheid, ouderenzorg en ook de lokale burgerlijke overheden (gemeente, wijkinstellingen) kunnen de aanwezigheid van een kleine geloofsgemeenschap op waarde leren schatten. Bekend is inmiddels het verhaal van een kleine methodistische gemeente in Sheffield, die nog maar uit vier (!) leden bestond. Eén van hen, 85 jaar oud, wist gewoon dat men niet uit de wijk moest weggaan: ‘Ik wist dat we moesten blijven en dat God iets nieuws zou beginnen.’ Na een jaar lang bij één van de leden thuis gekomen te zijn, kon men een leegstaande pub kopen. Een nieuwe gemeente kwam tot leven, waarvoor de allianties met wijkinstellingen een belangrijke bouwsteen vormen.

Nu kan een danig verzwakte geloofsgemeenschap met een voorganger die zich mogelijk ook machteloos en schuldig voelt, zich extra belast voelen in de fase die aan een kerksluiting voorafgaat. Er lijkt geen enkele energie meer te zijn om tot nieuwe initiatieven te komen. Een passieve houding is welhaast onontkoombaar. Voordat eventuele nieuwe mogelijkheden in beeld komen en een kans kunnen krijgen, is dan ook tijd nodig voor een spiritualiteit van het sterven, met alles wat daar bij hoort. Maar dan is het daarbij noodzakelijk om ruimte te krijgen voor een gezamenlijk gesprek over het tijdstip om te stoppen, over de manier waarop het einde gestalte zal krijgen, over de betekenis van het geloof en gebed in dit hele proces van afscheid nemen en - vooral - over mogelijkheden om iets ‘na te laten’ of iets nieuws mogelijk te maken. De geloofsgemeenschap kan hierdoor ontdekken wat men uit het eigen midden wil meenemen in een nieuwe situatie. Welke betekenis kunnen wij (opnieuw) hebben? En in welke ruimte kunnen we daartoe het beste samenkomen? Moeten we wel ‘ondergebracht’ worden, samenwerken of fuseren? Kunnen we misschien bij mensen thuis te gast zijn? Of kunnen we toch nog iets nieuws huren, kopen of bouwen? Al deze gesprekken kosten tijd en het is goed als daar ook werkelijk de tijd voor genomen kan worden. Er is geduld voor nodig, zodat nieuw vertrouwen kan groeien. Om een nieuw begin te kunnen maken.

Wanneer het niet ontbreekt aan geld of een kerkgebouw, betekent dit dat men zich kan

oriënteren op een kleinere ruimte en zich kan neerleggen bij het klein-zijn en zwak-zijn. Ik denk dat deze keuze, in de vorm van een bewust te nemen besluit, opluchting kan geven en beschikbare talenten vrij kan maken om als een kleine, zwakke geloofsgemeenschap te leren 'roeien met de riemen die men heeft'. Er kan een nieuwe spiritualiteit ontstaan, die zich richt op het cultiveren van wat juist in een kleine (huis-) gemeenschap mogelijk is: solidariteit, compassie en een 'cultuur van vertrouwen op God'. Bidden, zingen, luisteren naar de Schrift, maaltijd vieren en aan elkaar het goede doen. Deze spiritualiteit kan gevoed en versterkt worden door innerlijk verbinding te maken met al datgene wat de Schrift onthult over de verbondenheid met God en met elkaar. Bij herhaling wordt in de Schrift immers een gemeenschap getekend waarin de vraag naar het overleven de gedachte aan de toekomst beheerst. Het lijkt zelfs karakteristiek voor de gemeenschap van het verbond, het volk Israel, dat haar voortbestaan op het spel staat! De verkoop van het kerkgebouw (de 'stenen') kan zoals inmiddels is aangetoond echter ook de middelen opleveren om opnieuw in mensen te investeren. Er kan voor worden gekozen om met vrijkomend geld een kerkruimte te gaan huren.

foto Henk de Roest

De vraag naar de identiteit van deze nieuwe of vernieuwde gemeente is, dunkt mij, de fundamentele vraag. Voor wie willen wij een geloofsgemeenschap zijn? Wat is onze bestaansreden? Waartoe zijn wij kerk? Daarna kunnen concrete plannen worden uitgewerkt.

Onderzoek toont aan, dat fuseren als redmiddel veelal niet 'helpt'. Wanneer 'overleven' het doel is loopt de fusie uit op uitstel van het sterven van de kerken die gefuseerd zijn. Ervaringen met fuserende geloofsgemeenschappen laten echter ook zien, dat een fusie nieuwe energie en vitaliteit kan opleveren. Voorwaarden daarvoor zijn: de uitdrukkelijke bereidheid om de verschillende gaven van elke geloofsgemeenschap te willen gebruiken en, hiermee samenhangend, de wil om te komen tot een nieuwe, gemeenschappelijke, visie.

In de bedrijfskunde zijn overigens vele voorbeelden te vinden van ondernemingen die ten dode waren opgeschreven, deze crisis

doorstonden en tijdens dit proces een radicale verandering doormaakten. Uit de vele case-studies, waarin deze verhalen staan beschreven is een beeld te vormen. De eerste stap is een gemeenschappelijk gedeelde erkenning van de situatie. Een ieder wordt zich bewust van de ernst van het moment. Vervolgens wordt aan alle aanwezigen om hulp gevraagd. Namen worden genoemd van mensen die er niet zijn, maar vast wel mee willen denken. Vastgesteld wordt wat de verschillende punten zijn, die om een antwoord vragen. Een tweede stap wordt gezet wanneer de aanwezigen zichzelf verdelen over kleine taakgroepen, geheel verschillend van de groepen en commissies in de oude structuur. Bestaande omschrijvingen van functies worden doorgestreept, de oude hiërarchie gaat op de schop, het leiderschap binnen de taakgroepen wordt vastgesteld al naar gelang de situatie en de vaardigheden. Een derde stap wordt gezet door het nieuwe proces vrij spel te geven. Er is veel tijd en ruimte voor informele gesprekken: "Twee mensen begonnen een gesprek in iemands kantoor en voor je het wist waren er anderen binnen gekomen en was er een kleine groeps-sessie aan de gang. Later noemden we deze gebeurtenissen 'zeepbellen' (...). Zeepbellen zijn tijdelijk; transparant; zacht; bijna speelse structuren die samen komen en makkelijk allianties vormen met elkaar. (...) Wanneer mensen langs onze deur liepen, gaven we ze een teken binnen te komen en met ons te praten; daarna kwamen er dan vanzelf anderen bij. De inhoud van die sessies had altijd te maken met onze problemen. De sfeer was luchtig en open. Het lot was ons misschien slecht gezind, maar het was in ieder geval een lot dat we deelden."¹ Geleidelijk groeit een nieuw communicatienetwerkje. De leiding verlaat haar kantooruimte regelmatig om rond te lopen, mensen naar hun visie te vragen en te luisteren naar hun zorgen en verlangens. In dit 'microklimaat' dat geschapen wordt in reactie op de crisis, groeit een coöperatieve sfeer: "Sommigen hadden voor het eerst het gevoel echt een bijdrage te leveren aan een organisatie die hen ook werkelijk nodig had."² In dit kader wordt wel gesproken over een 'bouwkundige vernieuwing', waarbij het gaat om een nieuwe interne sociale structuur en het doorbreken van barrières tussen mensen. Een vierde stap wordt gezet in de richting van de omgeving, d.w.z. de leveranciers, de vakbonden, de klanten en de banken. Uit de verhalen blijkt, dat men er in

slaagt de ernst van de situatie zo voor het voetlicht te brengen dat andere partijen betrokken raken bij het proces om te overleven. Er wordt een netwerk van contacten opgebouwd. Een vijfde stap wordt gevormd door het nemen van concrete, heldere besluiten ten aanzien van de nieuwe structuur, de ruimten van samenkomst, de doelstellingen (waartoe zijn wij hier?) en de inrichting.

Een bedrijf is iets heel anders dan een geloofsgemeenschap. Inmiddels leert echter ook de kerkelijke praktijk dat afbraak en opbouw heel nauw kunnen samenhangen en

nieuw élan kunnen vrijmaken. Juist in een crisis kunnen mensen de Geest krijgen...

¹ In het overzicht volg ik hier David Hurst, *Crisis en vernieuwing*. Scriptum 1997. Deze auteur beschrijft het vernieuwingsproces dat als gevolg van een ingrijpende crisis mogelijk werd bij verschillende bedrijven, waaronder o.a. Wang, Nike, Compaq, Russelsteel, General Electric en Chrysler. Het citaat staat op p. 62.

² Hurst, p. 68

ARTIKEL

Struinen in het voetspoor van de Geest

Nynke Dijkstra- Algra

Jezus vertelt volgens Mattheus 13 allerlei gelijkenissen over het Koninkrijk. Twee gaan over een landman en een koopman. De landman stuit op een schat in de akker en verkoopt alles om die akker te kunnen kopen. De koopman is al jaren op zoek naar mooie parels en vindt een parel die ‘uitzonderlijk waardevol’ is en verkoopt alles wat hij heeft voor die ene.

Het belang van het Koninkrijk en onze volledige inzet. Daar gaat het over. Maar waarom vertelt Jezus zoiets twee keer? Om het er even goed in te prenten? Er is denk ik ook een verschil tussen beide verhaaltjes. De landman stuit ‘per toeval’ op de schat. Hij was niet eens op zoek. De koopman is al jarenlang aan het speuren. Zo kan dat dus gaan in het Koninkrijk. Iets kan je ‘toevallen’, zonder dat je er echt naar zocht. En je kunt al jaren op zoek gaan voordat je ontdekt wat ‘Koninkrijk’ inhoudt. Het laat wat mij betreft iets zien van de variatie tussen mensen en de creativiteit van de Geest van God, die wegen gaat, die ons verstand te boven gaat. De Geest is niet ‘te pakken’ of in te delen. Ooit las ik een boek uit de reformatorische hoek over de gaven van de Geest. Sommige schrijvers probeerden die gaven netjes ‘in te delen’, zoals je legoblokjes ordent in verschillende doosjes. Ze hielden er altijd een paar over, die nergens inpasten. De Geest van God is een scheppende Geest, Creator Spiritus. Hij is verrassend. Laten we ons verrassen? Dat is de vraag van dit artikel.

Jodien van Ark sprak in haar afscheidstoespraak als voorzitter van het WKO over ‘struinen op de markt’. Anders dan de koopman, vermoed ik. Niet gericht op zoek naar iets. Wat kun je dan opeens verrast worden door een bijzonder voorwerp, een boek, een stofje, iets van vroeger. Je wandelt ontspannen en laat het maar over je komen. Je bent dan ook op vakantie. Vakantie komt van ‘vacare’, leeg zijn. Het is lege tijd. Als je verrast wil worden veronderstelt dat denk ik ook een innerlijke ruimte die de tijd en de rust biedt om ‘gevuuld’ te raken.

Struinen als opbouwwerker?

En dan de opbouwwerker. Wat hebben we het vaak druk. 40 uur in de week is niet genoeg. Overstelpst door vragen en problemen uit de gemeente gaan we aan de slag. We hebben ons instrumentarium, onze werkvormen, onze opbouwtrajecten. We weten van organiseren en beleid maken, van werkplannen, kerkorde en begrotingen. En natuurlijk houden we rekening met de specifieke context van de plaatselijke gemeente of parochie. Er zijn wel valkuilen. Voor je het weet grijp je

'iets van de plank'. Als ervaren opbouwwerker kun je ook te snel een situatie inschatten. 'doet me denken aan...' 'Al zo vaak gezien...' Voor je het weet ben je niet meer echt benieuwd.

Drukke kan ook kouwe drukte worden hoorde ik ooit iemand zeggen. Hij bedoelde : je wordt van binnen een beetje koud. Je hart is er niet meer bij. Je stuurt op de automatische piloot van je ervaring.

Kunnen we in ons werk ook een beetje 'struinen' op de markt? Dat vraagt een ontspannen houding, een beetje 'leegte' van binnen of misschien beter: 'ruimte'. Uiteindelijk kom je dan terecht bij je eigen spiritualiteit, de manier waarop je in het leven staat, je geloof beleeft en voedt, ruimte maakt voor verrassingen.

In de kerk hebben we het over de Geest van God, die mensen aanvuurt en in beweging zet. Hij (zij!) is bruggenbouwer, trooster, erbijroeper, vlam, duif, scheppend aanwezig. Het mooie Ionaliëd 'she sits like a bird, brooding on the waters' inspireert mij om, ook in mijn werk, rekening te houden met de Geest, die schept en verrast. Je kunt haar niet klein krijgen, ze danst in het vuur, ze is de vijand van de apathie, opent de Schriften en schenkt haar gaven.

Dat ontspant. Het hangt niet allemaal van mij af. De Geest is allang aan het werk, ook waar de conflicten hoog oplopen. Ze broedt over de chaos en voor je het weet zet ze scheppend en hernieuwend in.

Van mijn kant vraagt dat ontvankelijkheid. Niet mijn activiteit en programma 'afdraaien', maar mijn antennes uitzetten voor mensen, voor onverwachte wendingen en ideeën. Soms is dat ene gesprekje in de pauze van meer betekenis dan de hele avond. Als vanzelf ga ik struinen, op zoek naar die mooie momenten. Soms is het opeens 'kairos': Gods moment. Alles komt samen en valt op zijn plek. Het klopt weer, het leven komt terecht.

Het betekent uiteraard niet dat ik wel kan ophouden met studeren en hard werken en me degelijk voorbereiden. De Geest van God wil mij inzetten, met mijn kwaliteiten. Dat vraagt inzet. De dominee die zich niet had voorbereid op zijn preek omdat hij verwachtte dat de Geest hem wel iets zou inblazen kreeg alleen te horen: 'Dominee, je bent lui geweest'.

Ontvankelijkheid voor de Geest betekent wel dat mijn werken anders 'gevuld' wordt. Paulus heeft het erover in 1 Korinthiërs 12 en 13. Na een – onvolledige- opsomming van de gaven van de Geest en een betoog over het belang ervan, wijst hij een weg die verder omhoog voert. Je kunt wel van alles in huis hebben aan gaven en talenten, zonder liefde blijft het leeg. Liefde. Een veel gebruikt woord, dat op zichzelf weer 'leeg' kan klinken. Of soft. Echte liefde is niet soft. Die ziet de waarheid onder ogen en draagt en hoopt.

Zo ook in de kerk. We geven de moed niet op. Niet, omdat de situatie zo rooskleurig is (integendeel), maar de Geest nieuwe mogelijkheden schept en creativiteit wakker roept. Daarom blijven we struinen.

Zodra er beweging komt, betekent dat automatisch ook dat het anders gaat lopen dan je gedacht had. Als je werkplan echt concreet wordt (uitgevoerd dus), blijf je tegen de weerbarstige werkelijkheid aan te lopen, maar ook tegen de verrassingen van Gods Geest. Dan gebeuren er dingen, waar je geen rekening mee had gehouden en waar je dan ook weer wat mee moet, al gaande weg. Je kunt er niet een plan op trekken. 'Achter Gods feiten aanlopen' noemde ds. Bas van der Graaf dat ooit, toen hij vertelde over de missionaire beweging in de Janskerk in Gouda.

Een paar voorbeelden

Als je missionair actief uitreikt naar je omgeving en mensen sluiten zich aan, dan verander je. Het kan niet anders. Toetreders stellen verrassende vragen. Ze blijken zich bijvoorbeeld niet thuis te voelen in de zondagse kerkdienst. 'Verzin een list' is het devies, telkens blijkt er zich weer iets aan te dienen dat om reactie vraagt. Hoe spelen we NU in op wat zich aandient?

Een kerk, die met sluiting bedreigd wordt. Vier oudere mensen leggen zich er niet bij neer. Dit KAN toch niet. En vanuit een heilige ontevredenheid beginnen ze gewoon maar, opnieuw, in dit geval in een kroeg (verhaal uit Engeland)

Het KAN toch niet, al die kinderen, die op straat zwerven? En de metro-ministries in New York zorgen voor een geweldig kerstfeest voor duizenden kinderen. Begonnen door één man, ooit zelf zwerfkind.

‘Zullen we er ook nog voor bidden?’ vraagt de opbouwwerker aan het eind van de avond. Er zijn veel spanningen in de gemeente. De kerkenraad reageert verbaasd. Bidden? O ja, misschien wel een goed idee. Je proeft de aarzeling. Bidden kan ook dichtsmieren worden. Maar een open gebed opent ook een ander perspectief- er is meer dan het gewone... Het licht op.

De catechese lijkt te stoppen: er melden zich geen catechisanten, er zijn ook geen catecheten te vinden. Stoppen dan maar? Of niet? Een paar volhouders komen bij elkaar en zoeken nieuwe wegen. Er komt creativiteit los. Zo is Provider geboren, een catechesemethodiek, die nu landelijk ingang vindt.

De drukbezette dominee wordt gebeld. Een vader in de crisis: kun je met me praten, mijn zoon is zojuist opgepakt voor een misdaad. Grrr, denkt de dominee. Ik heb het te druk. Vanavond weer vergaderen, de preek moet nog af en ik moet nog nodig....maar hij gaat. En heeft een bijzondere, aangrijpende ontmoeting, die tot zegen is. Voor de vader en voor hemzelf. Hij laat zich onderbreken.

vernieuwing maak je niet

Vernieuwing ‘maak’ je niet. Het is geen optelsom van activiteiten. Er is bezieling nodig. Verwachting, hoop, verlangen. Er is gebed bij nodig, omdat bidden je uitnodigt je uit te strekken naar God, naar de Geest die vernieuwt. ‘Hij is bij machte oneindig veel meer te doen dan wij vragen of bedenken’ (Efeziërs 3:20) Niet als ‘weer een activiteit erbij’, maar als een houding. Die overigens wel tijd van je vraagt...

Het leven van de kerk kan niet zonder openheid voor de Geest van God. Dat vraagt aandacht voor het proces, voor de spontaniteit van de inval, voor dat wat je ‘toe’valt. Soms betekent dat: op weg gaan, zonder altijd precies te weten waar je uit komt. ‘Achter Gods feiten aanlopen’ dus. Soms betekent dat niets doen en wachten, zoals de leerlingen dat deden in de bovenkamer in Jeruzalem (Handelingen 1). In elk geval speelt het gebed hierin een sleutelrol. Het gebed opent mensen naar God en elkaar, wekt geloof en hoop en verwachting.

Struinen kun je leren

Mooie preek tot nu toe, maar hoe ziet dat er dan uit in de praktijk van alledag? Een paar losse vragen en gedachten aan het einde.

- In hoeverre bidden wij als opbouwwerkers met en voor de gemeente? Of zie we dat niet als onze taak (professionals bidden niet in het openbaar)? Misschien zijn we bang onze distantie te verliezen? Toch kan ‘voorbede’ in pastoraat, maar ook in opbouwwerk een essentiële rol vervullen. Nooit overhaast, nooit dwingend of gemakkelijk, altijd zorgvuldig, maar dan toch wél.

- In hoeverre ben ik bezig innerlijke ruimte te maken, de stilte op te zoeken en me te concentreren op wat komen gaat, als ik mijn werk inga? Durf ik me te openen voor verrassingen, voor wat mij toevalt? Ik merk zelf het verschil duidelijk: de min of meer automatische piloot, de stress om dat wat spannend is óf de houding vanuit concentratie en innerlijke stilte, waarin ik mij verbonden weet met God. In het laatste geval word ik opmerkzamer en ‘zie’ ik meer.

- Pauze is daarbij heilzaam. ‘O, ik heb het zo druk’. Ik hoor het collega’s regelmatig verzuchten. Het heeft natuurlijk ook iets van een statussymbool. Zonder volle agenda doe je kennelijk niet echt mee of : je bent zeker niet veelgevraagd, doe je je werk wel goed? De benedictijnse spiritualiteit en met name het boekje van Wil Derkse ‘een levensregel voor beginners’ geeft concrete handvatten om die pauze te beoefenen en van hardlopen ‘struinen’ te maken. Of, met een bijbels woord: ‘wandelen’.

- Gebed is de ‘vloer’ onder dat alles. Ik probeer er dagelijks mee te beginnen. Al biddend realiseer ik me dat God altijd mijn pogen overstijgt. Ik kan mijn weg onbekommerd vervolgen, als ik mijn bekommernissen op hem geworpen heb. Dat is een dagelijkse oefening. Soms grijpen de zorgen me onmiddellijk weer naar de keel. ‘Kyrie eleison’, ‘Maranatha’ bid ik dan maar weer, telkens opnieuw.

- ‘Kijken met andere ogen’ is de titel van een boek van Jan Hendriks. Dat is vaak het resultaat van de oefening in spiritualiteit en het gebed om de Geest. De werkelijkheid verandert niet, maar er openen zich andere perspec-

tieven. Je ziet niet alleen maar het voor de hand liggende, je zit niet meer zonder meer vast aan de statistieken en de noodzakelijke ingrepen in de begroting. Je hoort ook de verhalen van verlangen en samen kun je daarmee verder, op zoek naar iets nieuws.

- Samen. Want als er één ding helder is, dan is het dat: de Geest zoekt gemeenschap. De eenzame positie van veel opbouwwerkers is niet altijd bevorderlijk voor hun uithoudingsvermogen en moed. Daarom zijn de plekken, waar ze elkaar ontmoeten (zoals het WKO) geen luxe, waar je ook wel zonder kunt. Die ontmoetingen vinden dan wel hopelijk plaats in een sfeer van verwachting. Benieuwd zijn naar

elkaar. Niet vanuit een houding van 'I've seen it all' en al helemaal niet vanuit voor-oordelen en onderlinge concurrentie (hoe subtiel ook, toch belemmerend: 'jij een verhaal, ik een nog sterker verhaal!')

Geestrijk struinen. Af en toe eens van het pad af dwalen. Wat langer stilstaan bij een moment, een vraag, een opmerking. Het programma eens onderbreken. Tijd plannen voor rust, concentratie, stilte en gebed. Op Adem komen.

Nynke Dijkstra- Algra is projectmedewerker missionair werk en kerkgroei bij de Protestantse kerk Nederland.

ARTIKEL

Missionering als kans

Ton Snepvangers,

Zaterdag 23 juni 2007 werkten 17 kerken mee aan de eerste manifestatie van de Nacht der Kerken in Rotterdam (www.nachtderkerken.nl). In de aanloop naar de tweede manifestatie op 20 juni 2009 hebben zich inmiddels al meer dan 40 kerken gemeld. Waarom? Omdat de deelnemende kerken in 2007 aan den lijve ervaren hebben hoe inspirerend en enthousiasmerend missionering kan zijn. Een fascinerende ontdekking die ik onlangs zelf nog op verrassende wijze mocht ervaren.

Een fascinerende missionaire ontmoeting

Op een doordeweekse avond in Leiden wandelde ik begin januari van dit jaar naar het Centraal Station. In gedachte was ik nog wat aan het nagenieten van de plannen die we op het Diaconaal Centrum van de stad met elkaar besproken hadden voor ons jongerenproject M25 Leiden (www.m25leiden.nl). Vanuit mijn ooghoek zag ik een man naast me komen lopen, die losjes een fiets met zich meevoerde over het gladde trottoir.

Plotseling keerde hij zich naar mij toe en zei plompverloren: "The Kingdom of God is yours." Ik hoorde de woorden, had even wat tijd nodig om op te duiken uit mijn eigen warme bad aan mijmeringen, mijn Engelse taalregisters aan te spreken en de strekking van de boodschap enigszins tot me door te laten dringen. Ik zag ondertussen dat de man me met gemengde verwachtingen gespannen aankeek en zich al opmaakte voor een passend antwoord op mijn reactie.

Voor ik het wist, zei ik vriendelijk, maar toch

ook wat onbeholpen: "Thank you." Bedacht meteen dat dit nou ook niet de hoofdprijs zou kunnen wegdragen voor het meest adequaat optreden van een medewerker Missionaire Kerk van het Bisdom Rotterdam. Maar wist ook niet zo snel een zinvolle aanvulling te bedenken, dus wachtte ik rustig af wat komen ging.

Het was ook blijkbaar niet een respons, waar de man op geanticipeerd had, want zijn gezichtsuitdrukking kreeg een wat vreemde mengeling van verbazing, verwarring en onverwachte openbaring. Hij schoot in de lach en zei met enige stemverheffing: "You're right, you're so completely right!"

En terwijl ik, verrast door dit plotselinge moment van inzicht dat ik door mijn onhandige antwoord blijkbaar bewerkstelligd had, rustig mijn weg richting het station vervolgde, draaide hij enigszins verbouwereerd zijn fiets, keek nog eens naar me om over zijn schouder, en liet een schitterende lach schallen over de donkere straten van het centrum van Leiden.

Foto CS Leiden

Die lach werkte aanstekelijk en de hele weg naar huis krulde zich keer op keer die avond nog een glimlach op mijn lippen. Wat een vreemd fascinerende missionaire ontmoeting.

Terug van weggeweest?

Overall waar je komt op vakantie of tijdens bezinningsdagen vind je drommen mensen, die de kloosters bezochten. Waar komen zij voor? Wat zoeken zij daar? Vast en zeker zijn er ook de nodige toeristen bij, die er een middag doorbrengen in de hoop wat monniken en zusters te zien, als één van de vele bedreigde diersoorten in een dierentuin. Anderen komen er voor de schoonheid van de gebouwen of de liturgie. Maar velen komen er ook op zoek verstillend en bezinning, weg van de hectiek van het dagelijks leven, en in de hoop daar God te ontmoeten, er een glimp van het mysterie op te vangen.

Tegenwoordig floreren ook de pelgrimswegen weer. Vijf miljoen mensen gaan elk jaar naar Lourdes, twee miljoen naar Fatima. Honderdduizenden trekken naar Santiago, om het beeld van Sint Jakob, zelf ook als pelgrim gekleed, te omhelzen. Mensen reizen naar Iona, Taizé, Medjugorje en Czestochowa. Veel van die moderne pelgrims zijn vaak geen regelmatige kerkgangers. 'Officieel' horen ze er niet bij. En toch brengen deze bedevaarten op een of andere manier tot uitdrukking dat er iets is waarnaar men op zoek is.

Die hernieuwde aandacht voor het belang van religie in zijn algemeenheid en christelijke kerken in het bijzonder werd zichtbaar in het rapport "Geloven in het publieke domein" van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, waar met nadruk werd gewezen op het feit dat kerken belangrijke bronnen zijn van "sociaal kapitaal". Zo onderstreept het onderzoeksrapport "Tel je zegeningen" van juli 2008 op ondubbelzinnige wijze het maatschappelijk rendement en de onvervangbare bijdrage aan sociale cohesie van christelijke kerken in de stad Rotterdam. Kerken zorgen voor betrokkenheid, voor aandacht voor de zwakkeren en kwetsbaren, voor een gevoel van verantwoordelijkheid in onze maatschappij. Kerken doorbreken overtrokken individualisme en isolement, en zorgen volgens diverse onderzoeken voor bijna

driekwart van de vrijwilligers die in ons land actief zijn in allerlei buitenkerkelijke organisaties.

En volgens het onderzoek van "God in Nederland" vindt driekwart van de Nederlanders, of ze nu zelf wél of niet gelovig zijn, dat godsdienst belangrijk is voor het besef van 'normen en waarden'. Godsdienst is ook in hun ogen een belangrijk moreel ankerpunt. Een forse meerderheid van de onder-vraagden is van oordeel dat kerken niet mogen verdwijnen, omdat men anders bang is dat zwakke groepen eronder zouden lijden.

In West-Europa is volgens diverse wetenschappers, sociologen en theologen, een opmerkelijke terugkeer van geloof en religie waarneembaar. We hebben de mond nog vol over 'secularisatie', maar we leven in een tijd die gekenmerkt wordt door een intens religieus zoeken en een brede herwaardering van het belang van normen en waarden.

Er is zichtbaar honger naar het transcendente. Mensen zoeken het in oosterse godsdiensten, in New Age-sekten, in het exotische en het esoterische. Vaak is er wantrouwen ten opzichte van de kerk en iedere institutionele godsdienst, met uitzondering misschien van de kloosters. Daar hoopt men nog een glimp van het mysterie van God te kunnen opvangen en een spoor te kunnen ontdekken van het transcendente.

Dit alles geeft onder theologen aanleiding tot een nieuwe doordinking van de vertrouwde secularisatiethese, die modernisering als vanzelf verbond met de teruggang van de religieuze invloed op maatschappelijke terreinen.

Er lijkt niet zozeer sprake te zijn van een afbouw van het secularisatieproces, als wel een herstructurering, een metamorfose van de religie in reactie op het wereldwijde proces van 'globalisering'. Godsdienstsociologisch onderzoek laat zien dat religie voor de meeste West-Europeanen nog steeds als een soort diffuse achtergrond van ideeën en waarden functioneert, een dieptedimensie van onze culturele en individuele identiteit.

Religie en kerken vormen een soort cultureel geheugen, waar mensen zich niet mee identificeren, laat staan erin participeren (believing without belonging), maar dat ze achter de hand willen hebben om eruit te kunnen putten.

Maar wanneer gevestigde ideeën over persoonlijke of collectieve identiteit, zoals het vooruitgangdenken, het maakbaarheids geloof of de ideologie van de vrije markt in het licht van de huidige kredietcrisis, onder druk komen staan, zijn mensen geneigd om zich weer opnieuw te confronteren met elementen uit de religieuze tradities.

Maria verschijnt binnenkort

Aan het eind van de zomer lieten posters in bushokjes en op treinperrons ons weten: Maria verschijnt binnenkort. Ze is 'sexy en brutaal, verrast met spirituele seks en levensvragen en deelt winkeltips en privégeheimen', zo beschreef de uitnodiging voor de lancering van het nieuwe tijdschrift haar. Niet echt het traditionele beeld van de moeder van Jezus. Maria is een nieuw glossy magazine van de KRO waarmee de omroep een nieuw publiek wil bereiken.

Onze hedendaagse wereld is een marktplein. Alles en iedereen vecht om aandacht en probeert anderen ervan te overtuigen dat wat hij verkoopt onmisbaar is voor een goed leven. Voortdurend wordt ons verteld wat we nodig hebben om gelukkig te zijn: een flatscreen tv, een computer, de laatste mobiele telefoon, een vakantie naar het Verre Oosten, of een nieuwe soapserie. En het is verleidelijk voor de godsdienst de markt op te gaan om er met de andere concurrenten mee te gaan schreeuwen: je hebt godsdienst nodig om je gelukkig te voelen, om succes te hebben en zelfs om rijk te zijn!

Een van de oorzaken van de explosieve groei van de sekten in Latijns Amerika is dat ze rijkdom en succes beloven. In West-Europese landen is het niet veel anders: deze week yoga, volgende week aromatherapie. Kunnen we diezelfde mensen er wellicht ook toe overhalen om het christendom nog eens te proberen? Dominicaan Timothy Radcliffe verwees in dit verband tijdens een toespraak voor het abtencongres in Rome naar een toilet in een café in Oxford, waar in een hoekje op het plafond geschreven stond: "Als je je blik zo hoog hebt laten gaan, dan moet je naar iets op zoek zijn. Waarom de Rooms-katholieke kerk niet eens geprobeerd?"

In de wereld hebben we inderdaad ook christenen nodig die de aandacht trekken door zich op de markt in de drukte te mengen en met de rest mee te schreeuwen.

De beweging naar binnen

Maar een tegengestelde beweging in respons op de hedendaagse hernieuwde aandacht voor geloof en religie is niet minder noodzakelijk. Want als het zo is dat die hernieuwde belangstelling voor religie in onze tijd inderdaad mede voortkomt uit het verlangen naar een goed leven en het zoeken van een omgang met onzekerheid die de moderne noodzaak dit leven zelf vorm te geven met zich meebrengt, dan wordt hiermee het belang duidelijk van een goed verstaanbaar inhoudelijk religieus verhaal.

Juist in de actuele situatie zouden de verhalen, beelden en denkmodellen uit onze christelijke traditie wel eens op een nieuwe manier relevant en van onschatbare waarde kunnen zijn. Het verhaal van de verborgen maar reële presentie van God in leven, lijden, dood en verrijzenis kan gelezen worden als een met kracht en overtuiging verkondigde nabijheid van God. Niet alleen waar deze God in vreugde wordt ervaren, maar juist ook waar hij in alle kwetsbaarheid wordt verwacht en in angst en beven wordt verhoopt. Leven in hunkerende openheid is in christelijke zin te leven in Gods presentie.

Het waardevolle en het goede waar mensen naar verlangen en waarop hun handelen is gericht, hebben een verhaal nodig dat ze inderdaad als goed en waardevol laat verschijnen.

Dit is wat alle religieuze tradities in onze moderne tijd vooral te bieden hebben: dat er een dergelijke horizon ook is. Niet omdat en voor zover mensen die ook daadwerkelijk dagelijks ervaren, maar als datgene wat elke ervaring en werkelijkheid mogelijk maakt en draagt, en wat daarom in elke ervaring wordt mee-ervaren.

Missionering wel te verstaan

Missionering heeft al gauw de bijklank van "zieltjes winnen" en krijgt daarmee voor veel mensen een nare bijmaak. Het heeft iets opdringerigs of zelfs betweterigs. Alsof wij als kerkgemeenschap wel eens zullen bepalen wat goed is voor andere mensen.

Maar de groeiende honger naar spiritualiteit en belangstelling voor de bijdrage die kerken leveren aan het maatschappelijk middenveld, laten ook zien, dat mensen in onze naaste omgeving soms hunkeren naar woorden,

verhalen, rituelen en een gemeenschap waarin dingen waar het écht om draait in hun leven in alle openheid ter sprake worden gebracht, en waarin waarden en normen concreet vertaald worden in belangeloze zorg, inzet en onderlinge solidariteit.

De christelijke geloofstraditie en geloofsgemeenschappen hebben zoveel te bieden, maar de realiteit leert ook dat diezelfde mensen nauwelijks de weg meer weten te vinden naar diezelfde parochiegemeenschappen.

Missionering in beleidstermen van het Bisdom Rotterdam is dan ook niet bedoeld als een overlevingsstrategie voor onze kerk, niet voor het genoegen van een rijke vangst, om de lege banken in onze kerken weer te vullen, maar is eerst en vooral gericht op het heil en welzijn van de mensen zelf. Omdat we in alle vrijheid graag het goede willen delen, dat wij zelf in ons geloof en onze gemeenschap nog dagelijks mogen ervaren.

Goed Nieuws voor alle mensen

Vanuit de Dienst Missionaire Kerk van het Bisdom Rotterdam is in december 2006 met de brochure "Goed Nieuws voor alle mensen" al een gedegen aanzet gemaakt om het idee van missionaire presentie wat te verhelderen en aan te geven welke mogelijkheden parochies hebben om er vanuit ieders eigen beginsituatie mee aan de slag te gaan.

In mei 2008 werden in een vervolgbrochure met de titel "Aanstekelijke verhalen" vanuit drie bisdommen in Nederland diverse praktijkvoorbeelden gepresenteerd.

En inmiddels is een derde brochure in ontwikkeling die op 13 juni 2009 tijdens een diocesane impulsdag gepresenteerd zal worden onder de titel "Missionering in de Praktijk". Een brochure met begeleidende DVD en een trainingsdag voor pastores, bestuurders en vrijwilligers met het oog op het verder ontwikkelen van gevoeligheid, verwerven van kennis en het opdoen van vaardigheden om het parochiële aanbod aan christelijk spirituele zingeving en maatschappelijke betrokkenheid op een laagdrempelige en aantrekkelijke manier af te stemmen op de behoefte van een groeiende groep zinzoekers in de Nederlandse samenleving.

Missionering in de praktijk

Hoe missionering in de praktijk gestalte kan

krijgen laten we in de brochure zien aan de hand van vier werkwoorden die al in de eerste brochure geïntroduceerd zijn, maar nu concreet ingevuld worden met voorbeelden vanuit de dagelijkse pastorale praktijk. Globaal wordt dan het volgende plaatje zichtbaar:

a. Manifesteren

Zoekt de weg naar buiten. Zichtbaar en hoorbaar maken dat je er bent, wie je bent en waar je voor staat.

1. *Inspelen op de actualiteit*: aansluiten bij activiteiten en ontwikkelingen in de wijk, de stad of streek: de plaatselijke kermis, carnaval, manifestaties, jaarmarkten, dodenherdenking, e.d.;
2. *Public relations*: ook buiten de kring van kerngelovigen en rekening houdend met diverse doelgroepen reclame maken via diverse media (website, posters, flyers, plaatselijke kranten en weekbladen, radio en televisie, informatiestands op braderieën);
3. *Open kerk*: letterlijk de kerk open stellen (b.v. monumentendag met aandacht voor catechese, persoonlijke getuigenis en ontmoeting), scholen gericht uitnodigen te gast te zijn rond hoogtijdagen, een parochieel aanbod doen in het kader van de maatschappelijke stage, een open aanbod om kennis te maken met de geloofstraditie.

b. Inleven

Hierbij staan verkenning, nieuwsgierigheid en belangstelling centraal. Wie zijn de mensen die zich (nog) niet door ons geloof aangesproken weten. Wat beweegt hen? Wat vinden zij belangrijk? Waar liggen hun vragen en behoeften?

1. *Netwerken*: projectmatig samenwerkingsverbanden aangaan met andere organisaties en instellingen in de naaste omgeving; contacten ontwikkelen en onderhouden met andere kerken en godsdienstige groeperingen, de locale gemeente, onderwijsinstellingen, e.d.
2. *Bij anderen te gast zijn*: weet hebben van wat anderen beweegt en waar zij zich door aangesproken voelen, de plaatsen te bezoeken waar zij zich thuis voelen, contacten te leggen en belangstelling te tonen.
3. *Maatschappelijke thema's en trends*: oog hebben voor wat er in de samenleving gebeurt. Trends waar je op in kunt spelen vanuit het eigen aanbod, thema's waarrond je als geloofs-

gemeenschap een eigen standpunt hoorbaar kunt maken. Aandacht hebben voor de gevoelstemperatuur binnen de maatschappij.

c. Bezinnen

De weg naar binnen. Waar zijn wij in Gods Naam mee bezig? Wat is dat eigenlijk, dat ons ten diepste beweegt om ons in te zetten voor anderen? Hoe onderscheidt onze bijdrage aan mens en maatschappij zich van die van andere tradities, organisaties en instellingen?

1. *Reflectie*: waar staan wij voor en waar gaan wij voor? Tijd nemen om samen na te denken over de ontwikkeling van een eigen visie op mens en samenleving vanuit gelovig perspectief en de eigen missie die wij daarin voor ogen hebben.
2. *Spiritualiteit*: wat beweegt ons, wat voedt ons, wat prikkelt ons om bepaalde waarden en normen handen en voeten te geven in diverse activiteiten in onze naaste omgeving?
3. *Profilering*: waarin onderscheidt zich onze bijdrage van die van anderen?

d. Verdiepen

De weg naar de gemeenschap en haar geloofsbronnen.

1. *Bronnen van christelijk geloof*: een (hernieuwde) kennismaking met de Schrift in de vorm van bijbelcursussen, preekgesprekken, inleidingen door bijbelkenners, kennismaking met de liturgische traditie, e.d.
2. *Gemeenschapsvormende elementen*: activiteiten die het bewustzijn van verbondenheid kunnen versterken, het besef dat geloof en geloofstraditie gedragen wordt door een levende gemeenschap: als parochies bij elkaar te gast zijn, kloosterweekenden, samen op bedevaart gaan, bezinningsdagen, e.d.
3. *Identiteit*: back to the basics: wat is het geloof dat wij met elkaar delen? Welke verhalen houden ons geloof gaande? Hoe verhouden we ons tot de traditie waarin wij

staan?

Ton Snepvangers is medewerker Missionaire Kerk, afdeling Pastorale Dienstverlening Bisdom Rotterdam

Geraadpleegde literatuur:

W.B.H.J. van de Donk, A.P. Jonkers, G.J. Kronjee en R.J.J.M. Plum, red., *Geloven in het publieke domein, verkenningen van een dubbele transformatie, van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid*, december 2006

dr. Jorge Castillo Guerra, drs. Marjolein Glashouwer en drs. Joris Kregting, *Tel je zegeningen. Het maatschappelijk rendement van christelijk kerken in Rotterdam en hun bijdrage aan sociale cohesie, onderzoeksrapport NIM - Radboud Universiteit/Kaski*, juli 2008

Dekker G. e.a. *God in Nederland*, Ten Have/Baarn 2007

Eric Borgman, *Metamorfozen – Over religie en moderne cultuur*, Klement/Kampen 2006

Grace Davie, *Religion in Britain since 1945*, Blackwell Publishers, 1994

Maaïke Bos in *Dagblad Trouw/de verdieping*, 28 augustus 2008

Timothy Radcliffe o.p., *Zetelend op de veste van uw lied toespraak abtencongres in Rome*, september 2000

Dienst Missionaire Kerk Bisdom Rotterdam, *Goed Nieuws voor alle mensen, brochure met begeleidende DVD*, december 2006

Dienst Missionaire Kerk Bisdom Rotterdam, i.s.m. Bisdom Utrecht en Bisdom Breda, *Aanstekelijke Verhalen, brochure*, mei 2008

ARTIKEL

Convergeren of divergeren

WKO beleid voor de komende jaren
Jan van Diepen

In de reflectie op haar bestuurperiode heeft Jodien geopperd dat het bestuur te veel thema's te oppervlakkig heeft aangepakt (divergeren) en de suggestie gedaan dat er de komende periode

meer geconvergeerd zou moeten worden. Het bestuur heeft mij, als nieuwe voorzitter, gevraagd om te reageren op deze observatie.

In deze reactie zal ik de tweedeling divergeren of convergeren wat ontlopen en zeggen dat in elke beleidsontwikkeling beide bewegingen elkaar nodig hebben en elkaar aanvullen. Ik kijk daarbij zowel naar de WKO als organisatie als naar de mogelijke inhoudelijke thema's voor de toekomst. Ik schrijf deze bijdrage op persoonlijke titel omdat het een en ander niet is doorgesproken met het bestuur.

Focus op het WKO als ledenorganisatie. Kijk ik naar het WKO als (leden) organisatie dan gebruik ik een model uit het boek de 'Vereniging op survival' dat is uitgebracht door Movisie een landelijk ondersteuningsbureau voor vrijwilligers organisaties. Het doel van het boek is de 'oude' vrijwilligerorganisaties (vakbond, politieke partijen, ANWB enz.) te helpen om te gaan met een veranderde houding van haar leden ten aanzien van 'hun club'. Veel organisaties hebben moeite om kaderleden te vinden die bestuurs- of projecttaken vervullen. Het WKO maakt deze ontwikkeling ook door. De oude werkgroepenstructuur van 5 jaar geleden werkt niet meer en het lukt maar heel moeilijk om nieuwe leden voor de redactie van de nieuwsbrief te vinden. Mensen willen wel wat doen, maar zich niet meer voor langere tijd aan een vast iets binden. Omdat de 4-5 bestuursleden niet al het werk van de organisatie kunnen dragen en beperkt zijn in financiële zin (de ledenbijdragen kunnen niet zo maar omhoog en de markt van gebruikers is aan het krimpen) moeten we een list verzinnen.

Movisie stelt dat als de vereniging in deze tijd wil overleven ze 'op survival' moet. Een van de oplossingsrichtingen is dat de organisatie zich heel goed bewust is van haar kerndoelen en van daar uit opnieuw naar haar output kijkt. De schrijvers onderscheiden daarbij drie mogelijke kerndoelen.

1. Ontmoeting van lotgenoten. Denk daarbij aan patiëntenorganisaties. In ons geval ontmoeting en uitwisseling van vakgenoten.
2. Dienstenorganisatie. Het kerndoel is dan het leveren van een bepaalde dienst in ruil voor betaling of verzekering. Denk aan de ANWB die pech onder weg biedt. In ons geval het leveren van kennis en training.
3. Missie. Hierbij ligt het accent op het

uitdragen en behartigen van een ideaal of aanklagen van een nood. Denk dan aan Derde wereld-, milieuorganisaties, belangengroepen enz. In ons geval het uitdragen van het belang van kerkelijk opbouwwerk.

Het boek stelt dat in verenigingen alle drie de doelen op een of andere manier terug te vinden zijn, maar dat in de loop der tijd doelen verschuiven of het kerndoel verwatert. Zo kan in een missie organisatie als kerk gemakkelijk de gezellige ontmoeting en uitwisseling van lotgenoten de overhand krijgen. En worden tot, zoals Jozef Wissink dit ooit beschreef, een weekend camping.

Als ik vanuit de driedeling naar het WKO kijk en een poging doe haar praktijk te beschrijven - en we hebben daar in de laatste bestuursvergadering ook al een poging toe gedaan - dan ligt het hoofddoel van het WKO op het tweede doel. Het eerste en derde doel zijn minder prominent. Leden zijn betrokken en wisselen graag ervaring uit, maar het is geen intieme familie. Het derde doel wordt wel als belangrijk ervaren, maar komt in de praktijk weinig uit de verf.

WKO als dienstenorganisatie

Bij een dienstenorganisatie wegen mensen vrij zakelijk af of de kosten gelijk op gaan met de baten. Als het gaat om de toekomst dan zal steeds de vraag gesteld moeten worden of de WKO leden waar krijgen voor hun geld? En of we de groep geïnteresseerden zo nu en dan kunnen boeien met een werkdag waarvoor ze willen betalen. De structuur van studiedagen (Grote- en toolkitdagen) en een differentiatie van inschrijfgeld. (leden krijgen korting) is al een antwoord op de ontwikkeling dat mensen zakelijker dan vroeger met hun lidmaatschappen om gaan. Maar ook dat er ruimte is voor losvaste binding. Mensen kunnen af en toe meedoen of een los abonnement nemen op de nieuwsbrief. Met een goede communicatie (website, nieuwsbrief en blad) moet gewerkt worden aan voldoende achterban die potentieel deelnemer wil zijn van studiedagen.

Het tweede dat speelt met het oog op de toekomst is de vraag of we voldoende content/inhoud kunnen produceren. De ontwikkeling van de laatste jaren is dat we de 'inhoud

inkopen' door docenten te vragen en daarvoor te betalen. Wat vroeger door werkgroepen werd uitgewerkt in twee of drie werkbijeenkomsten wordt nu via mail en een goede (soms dure) docent opgelost. Met de beperkte financiële middelen zit daar wel een grens aan. We kunnen de bedragen die in het commerciële trainingscircuit gevraagd worden niet opbrengen.

Movisie geeft in haar boek suggesties om passieve leden (mensen die via hun lidmaatschap kennis kopen of consumeren) meer eigenaar (mensen die actief meedenken over kennis en aansturing) te maken van de organisatie. Dit dan niet op een permanente statische manier, maar flexibel en projectmatig. De moderne mens (wko-leden inclusief) zijn niet onwelwillend, maar kijken zeer goed naar waar de kwetsbare tijd aan besteedt wordt. De oplossing is dat we als WKO bestuur meer flexibel dit kerndoel zullen moeten organiseren. De laatste bestuursvergadering kwamen de contouren van zo'n netwerk en thema-achtige opzet van organiseren al aan de orde. Met name internet biedt via Google of Windows Live de mogelijkheid om gemakkelijker in een afgesloten werkomgeving via de computer kennis en ervaringen uit te wisselen. Een voorbeeld: In het bestuur is gekozen om een toolkitdag te houden over de systeemtheorie. Nu is Jodien gevraagd als docent. We zouden ook rondom dat thema een ad-hoc groep kunnen vormen van geïnteresseerden die via internet contact heeft en naast een studiedag gezamenlijk komt tot materiaal voor een themanummer van de nieuwsbrief.

Deze los-vaste aanpak sluit aan bij de mogelijkheid dat WKO leden soms passief zijn, maar soms ook actief een project dragen of entameren. Dit moet de komende periode uitgetoetst worden. Overigens denk ik dat internet niet voldoende is om tot werkontwikkeling te komen. Waarschijnlijk is er toch ook iets nodig van kennis maken en ontmoeting.

Focus op de inhoudelijke thema's die het WKO kan aanpakken en uitdiepen

In de geschiedenis van het WKO hebben de docenten praktische theologie van de opleidingen altijd een grote rol gehad in het inbrengen van nieuwe kennis en diagnostische modellen. Daarnaast waren er ook WKO-leden die eigen

methodieken ontwikkelden en beschreven. Dit gaf altijd een stevige inhoudelijke basis aan de vereniging.

We hebben op dit moment geen bestuurslid die werkt op een van de universiteiten. Wel worden we een keer per jaar in de bestuursvergadering bijgepraat door een van hen.

Jodien heeft in het bestuur altijd veel ruimte gegeven aan uitwisseling en bijpraten. Door zo elkaar verhalen te vertellen over nieuwe literatuur, werkervaringen en observaties uit de praktijk ontwikkelde zich een programma van studie- en toolkitdagen. Een vrij toevallige of eclectische methode, maar werkzaam omdat voldoende mensen zich er in herkenden en dagen bezochten.

Ik heb niet de pretentie overzicht te hebben over de meest recente ontwikkelingen en trends. Wel denk ik dat de grote transformatie waar kerk zich in bevindt voldoende in thema's in zich draagt. Het boek *Levend Lichaam* biedt met zijn opbouw van opkomen en afsterven van gemeenschappen veel stof om verder uit te werken. Ook de aandacht voor de onderstroom in organisaties en groepswork als competentie boeit mij op dit moment zeer en kan verder uitgebouwd worden. Dit sluit aan bij een ontwikkeling van een meer coachende aanpak van de opbouwwerker. Ook het voorkomen dat je als opbouwwerker niet in een maakbaarheidsmodel terecht komt vraagt om aandacht.

In de afgelopen periode is de feitelijke groep WKO leden sterk veranderd. Van een flinke groep full-time werkende opbouwwerkers zien we steeds meer mensen uit het basispastoraat komen die een deeltaak opbouwwerk hebben. Hun behoeften en interesses hebben invloed op het programma van studiedagen en de inhoud van de nieuwsbrief. Hier moeten we alert op zijn.

Ik ben bang dat de werkelijkheid zo complex en verscheiden is dat er niet simpel een gestuurd en verdiepend traject te bedenken is. Het WKO bestuur is te klein en te afhankelijk van wat er in den lande en door docenten ontwikkeld wordt. Wel kan het kwaliteit leveren door goed te netwerken en op de hoogte te zijn van ontwikkelingen, de juiste mensen te vragen en door kritisch te blijven op inhoud en werkvorm. De door Jodien genoemde

oppervlakkigheid van de brede scoop is wel een gevaar.

Vier bewegingen

Bij de beantwoording van de vraag naar convergentie of divergentie is er geen sprake van een keuze. Rob van Es stelt dat veranderdiagnose sterk overeenkomt met het maken van een film. Je hebt om tot een goed beeld te komen, vier camerabewegingen nodig. Ik geef ze samenvattend:

1. *Uitzoomen*: Het soort organisatie in de context.
2. *Inzoomen* op het verandertraject: Doel, voorgeschiedenis, positie, interne eigenaren.
3. *Close-up van de opdrachtgever*: Wie wil wat waarom.
4. *close-up van de veranderaar*. Referentiekader en aanwezige competenties van de begeleider.

Naast de camerabewegingen spelen drie scenario-elementen een rol: boven- en onderstroom, de centrale personages, en onderliggende zingeving en motivatie.

Inzoomen kan niet zonder uitzoomen. Niet zonder kijk op de opdrachtgever en de veranderaar.

Literatuur: |

Veranderdiagnose. De onderstroom van organiseren. Rob van Es. Kluwer Deventer 2008

Marika Kuperus De vereniging op survival. Overlevingstrategieën voor hedendaagse verenigingen. Bestellen bij Caravel Publishing

RECENSIE

Als een kerk opnieuw begint

Piet van Hooijdonk

De betekenis van deze titel werd mij duidelijk toen ik het boek aan het lezen was. Ik ontdekte ook dat in deze titel een stellingname verscholen ligt. Vanuit een katholieke theologische traditie merk ik dat ik deze titel niet gauw gebruik. Als katholiek opteer ik voor verandering, diepgaand veranderen van de kerk. Ik kan de verandering vernieuwing noemen, opteren voor een andere, nieuwe kerk. Maar ik opteer niet voor ‘opnieuw beginnen’.

Opnieuw beginnen impliceert voor mij een breuk met de oude kerk. Ik merk dat niet alleen in mijn denken, maar ook in mijn beleving de apostoliciteit van de kerk continuïteit impliceert. Deze continuïteit wordt gesymboliseerd door de elkaar opvolgende pausen en de met hen verbonden bisschoppen, wat hun individuele kerkelijke stellingname ook is.

Tegelijk is mij dit boek heel sympathiek. Het is geschreven door protestanten en voor protestanten, maar tegelijk met een grote openheid naar anders gelovigen, ook anders gelovige christenen. Als christen en in Christus gelovige voel je je thuis bij deze auteurs.

Tegelijk ben je ecclesiologisch anders. Aan de kerken waartoe zij behoren, voelen zij zich niet gebonden. Zij voelen zich vrij, ook al speelt ook bij hen gebondenheidsgevoelen met hun oude kerk een rol. Zij nemen de vrijheid een nieuwe keuze te maken. Zij laten mij zien: er

zijn keuzemogelijkheden in overvloed. Toch geven de auteurs niet de indruk dat zij je een keuze laten maken in een kerkelijke supermarkt met geraffineerde verkoopmethoden.

Vanuit deze vrijheid komen mensen uit de reformatie gemakkelijker tot het stichten van nieuwe kerken, plaatselijk nieuwe gemeenten. Bij de woorden van aanbeveling lees ik: “Dit is één van de eerste boeken over gemeentestichting in de 21e eeuw”. Hierin begint de kerk opnieuw, begrijp ik. Er worden criteria opgesteld om nieuwe gemeenschappen te karakteriseren met “als een kerk opnieuw begint”. Voor dit etiket zijn wel de 4 kenmerken: één, heilig, katholiek en apostolisch in het geding. Maar niet het ambt. God is de oorsprong, de stichter van de kerk. Van ons mensen komt het geloof in God die hierin mensen verzamelt tot zijn Volk.

De tien uitgebreide gevalbeschrijvingen in dit boek worden in theologisch perspectief geplaatst: zó werkt God in onze Nederlandse gesecculariseerde samenleving; en zo gaan zij die hun reformatorische grote kerkverbanden niet meer van deze tijd achten, ermee om. Daarbij realiseren deze auteurs zich dat het over kleine getallen gaat, kleine kerkgemeenschappen die in de marge staan. De casussen die beschreven worden komen uit een evangelicale, orthodox-christelijke hoek. Interessant is het om in het overzicht de verbindingen na te gaan met bestaande kerkgemeenschappen, zoals de christelijk gereformeerde kerken en de met name uit de USA overgewaaid gemeentestichtende organisaties en netwerken.

Netwerken zoals de reeds bekende Zevende-Dags Adventisten, Youth for Christ, Leger des Heils en de nieuwe zoals Via Nova in Amsterdam, Rafaëlgemeente in Amersfoort en Oase in Soest. Aan de hand van deze casussen wordt gemeentestichting in Nederland beschreven aan de hand van een gelijklopend schema voor alle gevallen.

Voorgeschiedenis: b.v. op zoek naar 'onbereikte groepen' in Amsterdam (Via Nova).

Context: groeistad (Rafaëlgemeente).

Identiteit en cultuur: emerging church (Oase).

Theologische inspiratiebronnen.

Structuur en middelen: kleine groepen belangrijk (Rafaëlgemeente).

Leiding: elk initiatief geldt (Oase).

Belangrijke lessen: geloven is belangrijk en mag dus wat kosten.

Aan de wijze van beschrijving kun je zeggen: hier zijn reformatorische theologen aan het woord, die aandacht voor ontwikkelingsprocessen hebben.

Katholieke theologen krijgen een opdracht. 'Kerkstichting' heeft ook in de katholieke ecclesiologie een plaats. Maar momenteel lijkt in de praktijk een soort angstvalligheid te overheersen. Bij verandering lijkt de kerkelijke leiding eerder aan een vitalisering van het oude, aan restauratie te denken dan aan ondersteuning van overal - op kleine schaal - opduikende initiatieven, die grensoverschrijdend zijn. Van katholieke zijde kan ik momenteel geen werk noemen dat zo overzichtelijk een handboek voor katholieke - beter misschien christelijke -missionaire gemeenschapsvorming biedt.

Als een kerk opnieuw begint. Handboek voor missionaire gemeenschapsvorming. Gerrit Noort, Stefan Paas, Henk de Roest en Sake Stoppels. Boekencentrum, Zoetermeer, 2008.

VERSLAG

Warren laat zijn engelen achter in Nederland

Otto Sondorp

Warren? Wie was dat ook al weer? Die man van de doelgerichte gemeente die bij Obama's inauguratie stond te prevelen of was dat die eigenzinnige Brit met dat handboek voor een gezonde gemeente? Deze keer gaat het over die Engelsman. Hij was nog niet zolang geleden in Nederland om aanwezig te zijn bij de presentatie van de vertaling van zijn boek, een project van ondergetekende en collega/uitgever Bert Bakker.

Drie dagen lang rondtrekken door Nederland met deze originele, creatieve en humoristische man was een groot genoegen. Wat me vooral in hem aansprak waren zijn verhalen over gewone mensen, geslaagde opbouwprocessen en zijn optimisme, steeds verbonden met een intens doorleefde spiritualiteit.

Onderzoek

Hoe zat het ook al weer met dat boek, dat ooit

al in deze Nieuwsbrief gerecenseerd is. De Engelse kerkelijke opbouwwerker en universitair docent dr. Janet Hodgson ontdekte bij een onderzoek in de kerkprovincie Durham dat het kerkbezoek in de 260 kerken tussen 1990 en 1995 gemiddeld met 16% gedaald was. Gek genoeg waren er echter 25 gemeenten waar het kerkbezoek juist gestegen was met eenzelfde percentage. Een voor de hand liggende verklaring was er niet. Het lag niet aan de

ligging, niet aan de grootte van de kerk noch aan de leeftijd of aan de stijl van de voorganger. Er was juist een grote onderlinge variatie. Dat stemde vrolijk, omdat het kennelijk mogelijk was voor alle soorten kerken met allerlei soorten voorgangers een vitale kerk te worden.

Dr. Hodgson nodigde een honderdtal mensen uit die vijftig kerken uit voor een werkdag om te ontdekken wat nu de overeenkomsten waren tussen deze groeiende kerken. Hoewel deze mensen louter uitgenodigd waren omdat hun kerkbezoek gestegen was, bleek al gauw dat niemand echt op die groei uitgeweest was. Ze wilden gewoon goed kerk zijn en groei viel hen als het ware in de schoot. Het ging hen niet om volle kerken, maar allereerst om kwaliteit. Gaandeweg werd duidelijk welke factoren daarbij een rol hadden gespeeld. Het werden de zeven kenmerken van gezond gemeente zijn.

Uiteindelijk zijn onder meer die kenmerken vastgelegd in het boek 'The Healthy Churches, geschreven door de predikant Robert Warren, voormalig staflid bij de Church of England. Het is nu dus vertaald en verschenen bij uitgeverij Ekklesia onder de titel Handboek gezonde gemeente. (ISBN 978-90-75569-46-9).

Gezond

Dat woord 'gezond' in de titel kan allerlei misverstanden opwekken, vandaar dat ik de definitie van Warren hier maar doorgeef. Gezondheid is voor hem een vertaling van het bijbelse concept van verlossing en heelheid en in balans zijn met God en Zijn schepping. Een 'gezonde' kerk is er een die werkelijk is aangeraakt en de kracht heeft gekregen door de presentie van God en die in de Heilige Geest daardoor iets van het goede nieuws van heelheid kan doorgeven zoals geopenbaard in Christus.

Van belang is dat die gezondheid niet blijkt uit bepaalde mooi uitgevoerde plannen of succesvolle activiteiten (zie de andere Warren), maar eerder gestalte krijgt in een bepaalde attitude, een doorleefde gezindheid, een mentale houding, een geestelijke gesteldheid.

Rond dit begrip 'gezondheid' bouwt Warren zijn gedachtegang op en vertaalt de zeven 'succes-factoren' in een zeer bruikbare mengeling van theorie en praktijk. Wat dat laatste betreft: het agogisch-theologisch materiaal is uitgebreid getest in de afgelopen jaren en heeft zijn waarde bewezen. Niet alleen

in de Church of England, maar ook in andere kerken.

De vertaling blijkt nu al zijn diensten te bewijzen in Nederland. Gemeenteadviseurs van de PKN zijn er volop mee aan het werk in verschillende gemeenten. Er is in een van de regio's al een intervisiegroep ontstaan rond het boek en op de **beurs kerk en gemeente op 20 en 21 maart a.s.** in de Utrechtse Jaarbeurshal zal er een workshop over worden gegeven.

Engelen

De beursbezoeker zal bij die workshop begroet worden door een haast levensechte engel. Deze boodschapper verwijst naar een van de werkvormen uit het boek: 'de engel van de gemeente', een intuïtieve methode om de 'persoonlijkheid' en de roeping van de gemeente of parochie op het spoor te komen aanhakend bij de hoofdstukken 2 en 3 van het boek Openbaring. Bij deze methodiek spelen afbeeldingen van engelen een grote rol. Warren had er tijdens zijn workshop 260 bij zich. Deze zijn overigens inmiddels gekopieerd en worden door gemeenteadviseurs gebruikt. Natuurlijk heeft deze methode raakvlakken met de beroemde fototaal-methode. De afbeeldingen kunnen ook hier ingezet worden om het gesprek over zowel de 'verborgen' identiteit als de roeping/droom van de gemeente of parochie op het spoor te komen. Het mooie van deze werkvorm vind ik echter dat er een extra dimensie aan wordt toegevoegd: de rechtstreekse verbinding met de bijbelse spiritualiteit.

Intuïtie

Voor nogal wat collega's lijkt deze methode wat ongrijpbaar en lastig hanteerbaar. Er is inderdaad wel durf, intuïtie en geloof nodig om hiermee aan de gang te gaan. Mij lijkt dat deze werkvorm ook vooral geschikt is voor mensen die minder verbaal begaafd en meer beeldgericht zijn. Wat ik heb gemerkt is wel dat je er diepere lagen in mensen mee raakt dan als je de wat meer verbaal gerichte rationeel-emotieve werkvormen inzet. Overigens bevat het boek ook een dergelijke methodiek, die goed gebruikt kan worden voor een gemeentescan, waarbij de basisvraag is: zijn we eigenlijk wel een gezonde gemeente? De bovengenoemde zeven kenmerken spelen daarbij een belangrijke rol. In een fundamenteel bezinningsproces over de toekomst

van een gemeente of parochie zijn beide werkvormen ideaal voor mensen die een spa

dieper willen steken.

RECENSIE

Doen alsof er niets is

Veerle Rooze

Toen de kerkelijke gemeente in Amersfoort geconfronteerd werd met grote nieuwbouwprojecten kwam meteen de hoop op dat alles er anders kon zijn, dat de kerk opnieuw uitgevonden kon worden.

Een kerkgebouw paste niet in dat vernieuwende denken. En toch kwam het er. Traditionele kerkdiensten kregen de overhand en de gerichtheid op mensen die al betrokken waren bij de kerk leek met iedere nieuwbouwwijk groter te worden. Het is een verhaal over het ontstaan van kerkelijke gemeenschappen in Amersfoortse nieuwbouwwijken Kattenbroek, Zielhorst en Vathorst. Het zijn grote wijken met kerkelijke projecten die ruime bekendheid verwierven in kerkelijk Nederland. Heel wat geloofsgemeenschappen die met nieuwbouw geconfronteerd werden, spiegelde zich aan wat er in Amersfoort gebeurde en hoe men het daar aanpakte. Juist daarom is het relevant om de nuance te zoeken in de bekende verhalen.

Het is de context van de dissertatie van Gert de Jong waarmee hij in Nijmegen promoveerde bij de faculteit Managementwetenschappen. De Jong zelf heeft een achtergrond als theoloog. Hij studeerde in Kampen. Op dit moment werkt hij bij het Kaski als onderzoeker.

De Jong schetst een meerzijdig beeld. Hij laat zien hoe opbouwwerk en een zich vormende geloofsgemeenschap van elkaar gaan losraken en bijna vervreemden; hoezeer de wens via organisatie sturing te geven maar in beperkte mate slaagt en hoe de mogelijkheden tot besturen en beheersen beperkt zijn. Hij schetst de spanning tussen een papieren realiteit en wat er echt besloten wordt, een spanning ook tussen een hiërarchische structuur en een informeel netwerk, tussen een drang tot verandering en een drang tot behoud en hoe dat alles op elkaar inwerkt.

Omslag boek

Meerzijdig beeld

Daarin ziet hij drie entiteiten aan het werk: organisatie, sociale beweging en gemeenschap.

Entiteiten die scherp van elkaar te onderscheiden zijn, zo betoogt hij, maar ook op elkaar inwerken en elkaar beïnvloeden. Zijn stelling is dat met alleen het begrip organisatie niet voldoende zicht verkregen kan worden op deze complexiteit. Daarom is er in het conceptueel kader dat hij ontwerpt ruimte voor drie entiteiten met elk eigen kenmerken waarmee naar zijn mening het handelen beter begrepen kan worden en dilemma's en afwegingen beter in beeld komen.

Een organisatie wordt bepaald door doelrationeel handelen. Het wordt bijvoorbeeld gestuurd door feiten, is gericht op coördinatie, finalisatie. Formele communicatie staat er centraal. De sociale beweging is volgens De Jong meer gericht op een drang tot veranderen, vaak op grond van onbehagen. Waarderationeel handelen is hier kenmerkend. Visie, ideologie of dromen richten het handelen. Het charismatische is een bepalende factor en informele besluitvorming staat vaak voorop. Tot slot ziet hij de gemeenschap als derde entiteit. Een entiteit met bindende kracht waar traditie en het affectieve de motor van het handelen vormen. Het behoudende is normerend. Traditioneel betekent hier: 'dat het gaat zoals we gewend zijn'. 'We' zijn hier de gevestigden, die zich afzetten tegen de 'buitenstaanders'.

Deze drie ideaaltypische entiteiten vormen een samenspel tussen macht (organisatie), urgentie (sociale beweging) en legitimiteit (gemeenschap). In het eerste deel van dit boek wordt dit conceptueel kader ontworpen en getest aan de kerkorde. Op basis daarvan volgt de conclusie dat theoretisch is aan te tonen dat de lokale gemeente een dynamische configuratie is. In het tweede deel test hij of het model ook in de praktijk gevonden kan worden. Die praktijk brengt hij terug tot het besluitvormend

handelen. In zijn analyse is hij op zoek gegaan naar passages die illustratief zijn voor die drie entiteiten en de disharmonie daartussen. Zijn onderzoek richt zich dan ook met name op de formele documenten, notities, verslagen aangevuld met een gering aantal interviews met 'sleutelfiguren'. Een paar conclusies. In nieuwbouwwijken valt een bijna voorgegeven ontwikkeling te bespeuren van waarderend handelen naar meer traditioneel en affectief handelen.

Er is een neiging tot formalisering en hiërarchie, met name in confrontatie met andere entiteiten: ontwikkeling meer richting ideaaltype. Het boek eindigt met hoe de bevindingen van deze casestudie gegeneraliseerd kunnen worden tot lokale gemeenten (en nieuwbouwwijken?)

Breder perspectief

Interessant aan deze studie is het bredere perspectief dat ingenomen wordt. In kerkelijke kring zijn lange tijd hoge verwachtingen geweest over nieuwbouwwijken als waren het laboratoria waar 'kerk' weer helemaal opnieuw uitgevonden kon worden. Deze studie brengt daar met haar aandacht voor de rol van de gemeenschap grote nuancering in aan. Op eenzelfde wijze wordt bijvoorbeeld de rol van de organisatie als handelen door middel van beleidsdocumenten produceren en commissies instellen sterk gerelativeerd. Het laat eerder zien hoe dat gezien kan worden als uitstel van het handelen en afschuiven van verantwoordelijkheden. De verbreding van perspectief van organisatie, breder dan 'naive managerialism' moet als een hulp beschouwd worden. Het is de waarde van een studie die beoogt de complexiteit van de praktijk serieus te nemen. Maar tegelijkertijd zijn daar ook nogal wat vragen bij te stellen. Ik wil me hier voornamelijk concentreren op het conceptueel kader dat De Jong hanteert.

Normatief conceptueel model

Het feit dat het mogelijk is om met behulp van het model een analyse te maken, ziet hij als een argument voor de waarde ervan. Naar mijn mening is echter vooral de vraag tegen welke prijs dat gebeurt. De vraag is of aan de empirie wel zoveel recht wordt gedaan als hij beweert. Een paar voorbeelden. Het welkomstwerk aan nieuwe bewoners schaarst hij onder 'sociale beweging'. Dat betekent dat het gemotiveerd wordt door een drang tot verandering. Dat ziet

hij terug op vele plaatsen waar kerken zich vormen in nieuwbouw. Dat welkomstwerk vaak ook gemotiveerd zou kunnen worden door heel andere motieven, zoals bijvoorbeeld meer leden in de eigen kerk, daar is in deze analyse nauwelijks ruimte voor. Of een gemeenschap, die heeft nauwelijks behoefte aan nieuwkomers, zo stelt hij. Maar het denken over een gemeenschap in termen van gevestigden ten opzichte van nieuwkomers geeft nauwelijks rekenschap van de praktijk waarin mensen vaak zeer los verbonden zijn met een gemeenschap, zich vaak niet binden aan een kerk en aan de pluraliteit binnen die gemeenschap. Of wat hij onder traditioneel verstaat. Kerkdiensten bijvoorbeeld, want dat was men gewend. Maar daarmee is er geen oog meer voor het feit dat er binnen die kerkdiensten zeer wel veranderingen kunnen plaatsvinden, dat traditie ook wel eens vernieuwend kan werken. In zijn model blijft hij uitgaan van een onbetwijfeld organisatiebegrip dat formaliseert en coördineert. Terwijl er ondertussen op heel wat plaatsen zo weinig mensen voor taken te vinden zijn dat de organisatie zeer kwetsbaar wordt of bijna wegvalt. Tenslotte, en dat lijkt me het meest opmerkelijke, is dat de omgeving bijna geheel wordt genegeerd. Terwijl dat naar mijn mening juist nu de grote vraag is omdat de verhouding tussen kerk en omgeving steeds minder vanzelfsprekend wordt. Kortom, de spanning tussen traditie en vernieuwing, plaats en betrokkenheid, organisatie en theologie wordt in dit conceptueel kader van tevoren al opgelost. Het is een sterk normerend kader dat weinig ruimte biedt aan vragen die leven in geloofsgemeenschappen die met nieuwbouw te maken krijgen. steeds meer en meer wordt men immers in nieuwbouwwijken met de neus op de feiten gedrukt van afnemende en kwetsbare verbindingen en verschuivingen in b.v. de rol van lokaliteit, autoriteit en traditie. Het was dan ook interessant geweest als in plaats van Amersfoort een omgeving gekozen was waar het proces van gemeenschapsvorming minder oud was en de religieuze betrokkenheid minder vanzelfsprekend. Hoe zou dit model zich bijvoorbeeld houden in Noord-Holland?

Weinig oog voor fluïditeit

Wat het meest opmerkelijke is, is de keuze van De Jong om het organisatiebegrip 'ideaal-typisch' te houden. Hij breidt het alleen uit met twee andere entiteiten ernaast. Wat er dan gebeurt, is dat een oud hiërarchisch, formeel en

gesloten organisatiebegrip blijft heersen. De gevolgen daarvan worden in deze studie nauwelijks benoemd. Het concept macht wordt hier bijvoorbeeld beperkt tot het spreken over organisatie. Terwijl juist bij dromen en visies, om een voorbeeld te geven, de vraag opkomt wiens droom en visie dit is en wiens stem er daar gehoord wordt. Juist daar kan macht een belangrijke rol spelen. Aan de andere kant isoleert hij het spreken over ideologie en waarden tot de sociale beweging waardoor doelrationaliteit, om een voorbeeld te noemen, onbereflecteerd voor waardenvrij gehouden kan worden.

Zowel in de organisatietheorie als de social movement theory is in de afgelopen tientallen jaren de aandacht uitgegaan naar het opnieuw doordenken van concepten als organisatie en sociale beweging, met name om een vreemde, nieuwe wereld te kunnen herkennen, om de complexiteit niet door het eigen betekenis kader te reduceren en om vernieuwing in het oog te krijgen. Daarbij is er veel aandacht gekomen voor fluïde verbindingen, onduidelijke lijnen van autoriteit en de vaak zwakke connectie tussen wat men zegt, besluit en doet. Deze ontwikkelingen komen bij de Jong niet

fundamenteel aan bod, ze vormen eerder de conclusie.

Misschien dat het groeimodel dat men in Amersfoort hanteerde wel minder uit verlegenheid is ontstaan, zoals De Jong stelt, minder 'verhulling van het feit dat veel mensen niet goed weten welke aanpak nu de meest geschikte is' (p.218), maar eerder een fundamentele erkenning is dat een dergelijke nieuwe situatie om een aanpak vraagt die meer procesgericht is, meer rekenschap geeft van het proces dat achter formele besluitvorming verborgen zit en minder probeert te vangen in concepten die blijven uitgaan van stabiliteit.

Veerle Rooze is assistent in opleiding Protestantse Theologische Universiteit Leiden.

Boekbespreking Gert de Jong, *Doen alsof er niets is: sociologische gevalstudie over een kerkelijke gemeente als dynamische configuratie*, 2008, ISBN: 978-90-6464-292-0, €10, excl. verzendkosten, te bestellen bij gertdejong@ru.nl.

RECENSIE

Het wonder van Maartensdijk leeft verder

Roger Weverbergh

Terwijl de institutionele kerken afbrokkelen en in stedelijke gebieden parochies verdwijnen, fuseren of omvormen tot grote organisaties (nieuwe parochies), pleit Fijen voor de parochie als kleine vitale gemeenschap.

Een tegendraads verhaal. Na "Het wonder van Maartensdijk" (2001) over de landelijke parochie in de buurt van Utrecht, die samenkomt in de 'Schaapskooi', is dit een vervolgv verhaal met 80 interviews. Daaruit blijkt een hoe een hechte katholieke gemeenschap bloeit door de instroom van nieuwe mensen en van mensen die terugkeren naar de kerk. Gerard de Wit, priester met emeritaat, werkt er als vrijwilliger, niet officieel benoemd door de bisschop. Hij is de grote inspirator. Hij is een authentieke voorganger in gebed en bediening van sacramenten. Hij is een "dienaar van God en de mensen" en weet "woorden te geven aan het verdriet" van mensen. Hij is daar nu 14 jaar en heeft in de loop van die jaren een kerk

opgebouwd die een vitale parochie mag heten "een geloofsgemeenschap die leerde eigen verantwoordelijkheid te nemen, met een groot aantal vrijwilligers, een mooie mix van jong en oud, een opvallende aanwezigheid van jonge ouders en kinderen, een bont pakket van werkgroepen... en een verbazend groot aantal kerkgangers in het weekend". De interviews tonen de grote betrokkenheid van individuen, gezinnen en families en ook jongeren bij een dorpskerk die telkens weer nieuwe mensen aantrekt. Zo vertelt Fijen hoe een vrouw die uit een ongelovige thuis komt contact krijgt met de katholieke parochie en zich laat dopen. Uit de interviews blijkt ook hoe belangrijk eerste communie kan zijn voor het geloof van hun

ouders die opnieuw kerk ontdekken. Hij vertelt hoe een atheïst na de dood van zijn vrouw aansluiting zoekt en vindt bij het kerkkoor. De verhalen van deelnemers aan de parochie tonen een grote verscheidenheid van geloofsbeleving en meteen ook de openheid van de gemeenschap. De gemeenschap weet op een realistische manier het zoeken van mensen naar een geestelijke thuis te stimuleren en te begeleiden. De interviews tonen diep respect en waardering voor de schat aan goede mensen die de gemeenschap maken tot wat zij is: een vitale kerkelijke gemeenschap. Op levendige wijze schetst de auteur de betekenis van geloven en kerkelijke betrokkenheid van personen. Ook geldt dat voor jongeren. Zij nemen deel aan jeugdkampen en hebben eigen activiteiten. Zij vertellen op hun manier hoe zij over hun geloof denken, over hiernamaals en over liturgievieringen. Ook de sociale uitstraling van de kerk in de buurt komt aan bod.

omslag boek

De contacten met kampeerders uit Leiden, kerkgangers uit Hilversum, Lage Vuursche... Het is een boeiend schetsboek met verhalen, levensgeschiedenissen van mensen die een parel gevonden hebben. De auteur is natuurlijk

bekend als TV-presentator, met zijn interviews in kloostergemeenschappen van Nederland en het buitenland. In een tijd waarin zowat iedereen het krimpscenario van de kerken in Nederland beleeft als een crisis toont hij nieuwe mogelijkheden. In zijn verhaal zitten meerdere elementen die voor kerkopbouw in deze moeilijke tijd inspirerend zijn. Zo bijvoorbeeld: de stijl van leiding geven en de gedeelde verantwoordelijkheid met vrijwilligers, de erkenning van grote pluraliteit van geloof en de diversiteit in motivatie om mee te werken in de gemeenschap. Ook de diepere spirituele kijk op het leven is van groot belang voor kerkopbouw in de parochie. Fijen doorbreekt de schaamte om over geloof te spreken door zelf met zijn geloofsverhaal voor de draad te komen. Hij schetst op boeiende wijze zijn spirituele bewogenheid en zijn gebedsleven. Dit is een boek dat aandacht verdient. Het kan ook nuttig zijn om de geloofsverhalen van de interviews te gebruiken als aanzet tot geloofsgesprekken met gelovigen en ongelovigen die op zoek zijn naar spirituele verdieping.

Leo Fijen, Het wonder van Maartendijk leeft verder; 80 verhalen van mensen over geloven in een vitale dorpskerk, Ten Have 2008.

